

KERKELIJKE DOCUMENTATIE

2013 / NUMMER 3

LUMEN FIDEI

ENCYCLIEK

VAN PAUS FRANCISCUS

AAN DE BISSCHOPPEN

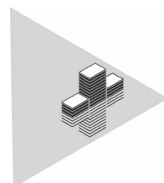
DE PRIESTERS EN DE DIAKENS

DE GODGEWIJDE MANNEN EN VROUWEN

EN ALLE LEKENGELOVIGEN

OVER HET GELOOF

Kerkelijke Documentatie is een uitgave van het
Secretariaat Rooms-Katholiek Kerkgenootschap

COLOFON

© Copyright – Libreria Editrice Vaticana/SRKK; vertaling drs. H.M.G. Kretzers

Kerkelijke Documentatie is een uitgave van de afdeling Pers & Communicatie van het Secretariaat Rooms-Katholiek Kerkgenootschap (SRKK)

Redactie: SRKK, Utrecht
Opmaak en druk: Libertas, Bunnik

Deze uitgave kan worden besteld bij het bisdom van Breda:
Veemarktstraat 48
4811 ZH Breda

E-mail: bestel@rkk.nl

Prijs: € 12,50 (incl. porto)

Kerkelijke Documentatie op internet: www.rkkerk.nl

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING

Het licht van het geloof [1]	5
Een bedrieglijk licht? [2-3]	5
Een licht dat opnieuw moet worden ontdekt [4-7]	7

HOOFDSTUK EEN

Wij hebben geloofd in de liefde

(vgl. 1 Joh. 4, 16)

Abraham, onze vader in het geloof [8-11]	11
Het geloof van Israël [12-14]	13
De volheid van het christelijk geloof [15-18]	16
Het heil door het geloof [19-21]	19
De kerkelijke vorm van het geloof [22]	22

HOOFDSTUK TWEE

Als gij niet gelooft, begrijpt gij niet

(vgl. Jes. 7, 9)

Geloof en waarheid [23-25]	25
Kennis van de waarheid en liefde [26-28]	28
Het geloof als luisteren en zien [29-31]	30
De dialoog tussen geloof en rede [32-34]	34
Het geloof en het zoeken naar God [35]	37
Geloof en theologie [36]	39

HOOFDSTUK DRIE

Ik geef u door wat ik heb gehoord

(vgl. 1 Kor. 15, 3)

De Kerk, moeder van ons geloof [37-39]	41
De sacramenten en het doorgeven van het geloof [40-45]	43
Geloof, gebed en de Tien Geboden [46]	48
De eenheid en de totaliteit van het geloof [47-49]	49

HOOFDSTUK VIER

God bereidt voor hen een stad

(vgl. Heb. 11, 16)

Het geloof en het algemeen welzijn [50-51]	53
Het geloof en het gezin [52-53]	55
Een licht voor het leven in de maatschappij [54-55]	54
Een troostende kracht in het lijden [56-57]	58

Zalig zij die geloofd heeft	61
--	----

(vgl. Luc. 1, 45) [58-60]

Inleiding

1. Het licht van het geloof: met deze uitdrukking heeft de traditie van de Kerk de grote gave aangeduid die is gebracht door Jezus, die zich in het evangelie van Johannes als volgt presenteert: “Als een licht ben Ik in de wereld gekomen, opdat al wie in Mij gelooft, niet in de duisternis blijft” (Joh. 12, 46). Ook de heilige Paulus drukt zich in deze bewoordingen uit: “Dezelfde God die gezegd heeft: ‘Licht moet schijnen uit het duister’, is als een licht in onze harten opgegaan” (2 Kor. 4, 6). In de heidense wereld, die hongerde naar licht, had zich de eredienst van de god Sol, *Sol invictus* ontwikkeld, die bij zijn opgaan werd aangeropen. Ook al werd de zon iedere dag opnieuw geboren, men begreep goed dat zij niet in staat was haar licht te laten schijnen over het hele bestaan van de mens. De zon verlicht immers niet heel de werkelijkheid, haar stralen zijn niet in staat in de schaduw van de dood door te dringen, daar waar het menselijk oog zich sluit voor haar licht. “Men heeft nog nooit iemand bereid gezien te sterven voor zijn geloof in de zon” - zegt de martelaar Justinus.¹ Zich bewust van de weidse horizon die het geloof voor hen opende, noemden de christenen Christus de ware zon, “waarvan de stralen leven geven”.² Jezus zegt tegen Marta, die om de dood van haar broer Lazarus huilt: “Zei Ik u niet dat Gij Gods heerlijkheid zult zien, als gij gelooft?” (Joh. 11, 40). Wie gelooft, ziet; hij ziet met een licht dat heel het traject van de weg verlicht, omdat het tot ons komt van de verrezen Christus, de morgenster die nooit ondergaat.

Een bedrieglijk licht?

2. En toch kunnen wij de tegenwerping horen van zeer veel tijdgenoten van ons, wanneer wij spreken over dit licht van het geloof. In de moderne tijd heeft men gedacht dat een dergelijk licht voldoende kon zijn voor de oude samenlevingen, maar van geen nut was voor de moderne tijden, voor

1 *Dialogus cum Tryphone Iudaeo*, 121, 2: PG 6, 758.

2 Clemens van Alexandrië, *Protrepticus* IX: PG 8, 195.

de mens die volwassen was geworden, trots op zijn rede, ernaar verlangend op een nieuwe wijze de toekomst te verkennen. In deze zin verscheen het licht als een bedrieglijk licht, dat de mens ervan weerhield zich stoutmoedig op het gebied van het weten te bewegen. De jonge Nietzsche nodigde zijn zus Elisabeth uit risico's te nemen door "nieuwe wegen te gaan..., in de onzekerheid van het autonoom verder te gaan". En hij voegde hieraan toe: "Op dit punt gaan de wegen van de mensheid uiteen: als je de gemoedsrust en het geluk wil bereiken, heb dan maar geloof, maar als je een leerling wilt zijn van de waarheid, onderzoek dan".³ Geloven zou het tegengestelde zijn van zoeken. Van hieruit zal Nietzsche zijn kritiek ontwikkelen op het christendom: het zou de rijkwijdte van het menselijk bestaan hebben verkleind door het leven nieuwigheid en avontuur te ontnemen. Het geloof zou dan zoets zijn als een illusie van licht die onze gang van vrije mensen naar morgen belemmert.

3. In dit proces is het geloof uiteindelijk geassocieerd met duisternis. Men heeft gedacht het te kunnen bewaren, er een ruimte voor te vinden om met het licht van de rede samen te kunnen leven. De ruimte voor het geloof opende zich daar waar de rede niet kon verlichten, daar waar de mens geen zekerheden meer kon hebben. Het geloof werd dan verstaan als een sprong in de leegte, die wij doen uit gebrek aan licht, gedreven door een blind gevoel; of als een subjectief licht, dat misschien in staat is ons hart te verwarmen, persoonlijke troost te verschaffen, maar dat aan anderen niet kan worden voorgehouden als een objectief en gemeenschappelijk licht om de weg te verlichten. Langzamerhand heeft men echter gezien dat het licht van de autonome rede niet erin slaagt de toekomst voldoende te verlichten; uiteindelijk blijft zij in haar duisternis steken en laat de mens achter in de angst voor het onbekende. En zo heeft de mens afgezien van het zoeken naar een groot licht, een grote waarheid om zich tevreden te stellen met de kleine lichten die het korte ogenblik verlichten, maar niet in staat zijn de weg te openen. Wanneer het licht ontbreekt, wordt alles verward, is het onmogelijk goed van kwaad te onderscheiden, de weg die naar het doel leidt te onderscheiden van die welke ons in steeds dezelfde kringen, zonder richting doet gaan.

3 *Brief an Elisabeth Nietzsche* (11 juni 1865), in *Werke in drei Bänden*, München, 953v.

Een licht dat opnieuw moet worden ontdekt

4. Het is daarom dringend noodzakelijk de aard van het licht dat eigen is aan het geloof, opnieuw te ontdekken, omdat ook alle andere lichten uiteindelijk hun kracht verliezen, wanneer de vlam hiervan dooft. Het licht van het geloof heeft immers een bijzonder karakter, omdat het in staat is *heel* het bestaan van de mens te verlichten. Om zo krachtig te zijn kan een licht niet van onszelf uitgaan, moet het komen van een oorspronkelijkere bron, moet het tenslotte komen van God. Het geloof ontstaat bij de ontmoeting met de levende God, die ons roept en ons zijn liefde openbaart, een liefde die ons voorafgaat en waarop wij kunnen steunen om een houvast te hebben en ons leven op te bouwen. Door deze liefde veranderd, krijgen wij nieuwe ogen, ervaren wij dat daarin een grote belofte van volheid gelegen is en voor ons de blik op de toekomst opengaat. Het geloof, dat wij van God ontvangen als bovennatuurlijke gave, verschijnt als een licht voor de weg, een licht dat onze gang in de tijd richting geeft. Enerzijds komt dit licht uit het verleden, is het het licht van een herinnering die de grondslag ervan vormt, die aan het leven van Jezus, waarin zijn volledig betrouwbare liefde zich heeft getoond, in staat is de dood te overwinnen. Daar Jezus is verrezen en ons over de dood heen tot zich trekt, is het geloof echter tegelijkertijd het licht dat komt van de toekomst, dat voor ons grootste horizonten ontsluit en ons boven ons geïsoleerde “ik” uit brengt naar de uitgestrektheid van de gemeenschap. Dan begrijpen wij dat het geloof niet in het duister woont; dat het een licht is voor onze duisternis. Nadat Dante in de *Divina Commedia* zijn geloof voor de heilige Petrus heeft beleden, beschrijft hij het “als een vonk, / die zich dan verwijdt tot een levende vlam / en als een ster aan de hemel in mij schittert”.⁴ Ik zou nu juist over dit licht van het geloof willen spreken, opdat het groeit om het heden te verlichten, zodat het een ster wordt die de horizonten van onze weg laat zien, in een tijd waarin de mens in het bijzonder behoefte heeft aan licht.

4 *Paradiso*, XXIV, 145-147.

5. De Heer verzekerde Petrus vóór zijn lijden: “Maar Ik heb voor u gebeden dat uw geloof niet zou bezwijken” (Luc. 22, 32). Vervolgens heeft Hij hem gevraagd “de broeders te versterken” in datzelfde geloof. Zich bewust van de taak die aan de opvolger van Petrus is toevertrouwd, heeft Benedictus XVI dit *Jaar van het geloof* willen afkondigen, een tijd van genade die ons helpt de grote vreugde van het geloven te voelen, de waarneming van de uitgestrektheid van de horisonten die het geloof ontsluit te doen herleven, om het in zijn eenheid en totaliteit te belijden, trouw aan de herinnering aan de Heer, gesteund door zijn tegenwoordigheid en het werken van de Heilige Geest. De overtuiging van een geloof dat het leven groots en volledig maakt, gericht op Christus en de kracht van zijn genade, bezielde de zending van de eerste christenen. In de martelaarsakten lezen wij deze dialoog tussen de Romeinse prefect Rusticus en de christen Hiërax: “Waar zijn je ouders?”, vroeg de rechter aan de martelaar, en deze antwoordde: “Onze ware vader is Christus, en onze moeder het geloof in Hem”.⁵ Voor die christenen was het geloof als ontmoeting met de levende, in Christus geopenbaarde God een “moeder”, omdat het hen naar het licht deed gaan, in hen het goddelijk leven voortbracht, een nieuwe ervaring, een helder beeld van het bestaan waarvoor men bereid was tot het einde toe publiek te getuigen.

6. Het *Jaar van het geloof* is begonnen op de vijftigste verjaardag van de opening van Tweede Vaticaans Concilie. Dit samenvallen laat ons zien dat Vaticanum II een concilie is geweest over het geloof,⁶ aangezien het ons heeft uitgenodigd het primaat van God in Christus weer in het middelpunt van ons kerkelijk en persoonlijk leven te plaatsen. De Kerk veronderstelt immers nooit het geloof als een voor de hand liggend feit, maar weet dat deze gave van God moet worden gevoed en versterkt, wil het zijn weg

5 *Acta Sanctorum*, Iunii, I, 21.

6 “Ook al gaat het concilie niet uitdrukkelijk over het geloof, het spreekt erover op iedere bladzijde, het erkent het vitale en bovennatuurlijke karakter ervan, het veronderstelt het als onverkort en krachtig en bouwt hierop zijn leer. Men hoeft maar te denken aan de uitspraken van het concilie (...) om zich het wezenlijke belang te realiseren dat het concilie in overeenstemming met de leerstellige traditie van de Kerk hecht aan het geloof, aan het ware geloof, het geloof dat als bron Christus heeft en als kanaal het leergezag van de Kerk” (Paulus VI, *Algemene audiëntie* (8 maart 1967): *Insegnamenti V* [1967], 705).

blijven leiden. Het Tweede Vaticaans Concilie heeft het geloof doen schitteren binnen de menselijke ervaring door zo de wegen van de hedendaagse mens te gaan. Op deze wijze is duidelijk geworden hoe het geloof het menselijk bestaan in al zijn dimensies verrijkt.

7. Deze beschouwingen over het geloof - in ononderbroken samenhang met al hetgeen het leergezag van de Kerk over deze theologale deugd heeft verkondigd⁷ -, willen een aanvulling zijn op hetgeen Benedictus XVI in zijn encyclieken over de liefde en de hoop heeft geschreven. Hij had een eerste redactie van de encycliek over het geloof bijna voltooid. Ik ben hem hiervoor diep dankbaar en in de broederlijkheid van Christus neem ik zijn waardevol werk over en voeg aan de tekst enkele verdere bijdragen toe. De opvolger van Petrus is gisteren, vandaag en morgen immers altijd geroepen “de broeders te versterken” in die onmetelijke schat van het geloof die God geeft als licht op de weg van iedere mens.

In het geloof, de gave van God, de bovennatuurlijke deugd die door Hem wordt ingestort, erkennen wij dat ons een grote Liefde wordt aangeboden, dat een goed Woord tot ons is gericht en dat, wanneer wij door dit Woord, dat Jezus Christus is, het mens geworden Woord ontvangen, de Heilige Geest ons verandert, de weg van de toekomst verlicht en in ons de vleugels van de hoop doet groeien om deze weg met vreugde te gaan. Geloof, hoop en liefde vormen in een wonderbare verstrengeling de dynamiek van het christelijk bestaan naar de volledige gemeenschap met God toe. Hoe is deze weg die het geloof ontsluit voor ons? Waar komt het machtige licht ervan vandaan dat het mogelijk maakt de weg te verlichten van een geslaagd en uitermate vruchtbaar leven?

7 Vgl. bijv. Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Dogm. const. over het katholiek geloof *Dei Filius*, hoofdst. III: DS 3008-3020; Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Dogm. const. over de goddelijke openbaring *Dei Verbum*, 5: *Catechismus van de Katholieke Kerk*, 153-165.

Hoofdstuk een

Wij hebben geloofd in de liefde

(Vgl.: 1 Joh: 4, 16)

Abraham, onze vader in het geloof

8. Het geloof opent voor ons de weg en begeleidt onze schreden in de geschiedenis. Daarom moeten wij, als wij willen begrijpen wat geloof is, spreken over het traject ervan, de weg van gelovige mensen, zoals daarvan op de eerste plaats wordt getuigd in het Oude Testament. Een bijzondere plaats komt toe aan Abraham, onze vader in het geloof. In zijn leven vindt een opzienbarende gebeurtenis plaats: God richt het Woord tot hem, Hij openbaart zich als een God die spreekt en die hem bij naam roept. Het geloof is verbonden met luisteren. Abraham ziet God niet, maar hoort zijn stem. Op deze wijze krijgt het geloof een persoonlijk karakter. God blijkt zo niet de God van een plaats te zijn en evenmin een God die gebonden is aan een specifieke heilige tijd, maar de God van iemand, juist de God van Abraham, Isaak en Jakob, die in staat is met de mens in contact te treden en met hem een verbond aan te gaan. Het geloof is het antwoord op een Woord dat persoonlijk vragen stelt, aan een Gij die ons bij naam roept.

9. Wat dit Woord tot Abraham zegt, bestaat in een oproep en een belofte. Vóór alles is het een oproep om het eigen land te verlaten, een uitnodiging om open te staan voor een nieuw leven, het begin van een uittocht die op leidt naar een onverwachte toekomst. Het zicht dat het geloof Abraham zal geven, zal altijd verbonden zijn met deze stap voorwaarts die moet worden gezet: het geloof “ziet” in de mate waarin het op weg is, waarin het in de ruimte binnentreedt die door het Woord van God wordt geopend. Dit Woord bevat bovendien een belofte: uw nakomelingen zullen talrijk zijn, u

zult vader zijn van een groot volk (vgl. Gen. 13, 16: 15, 5; 22, 17). Als antwoord op een voorafgaand Woord zal het geloof van Abraham weliswaar altijd een daad van herinnering zijn. Deze herinnering ligt echter niet vast in het verleden, maar omdat het de herinnering is aan een belofte, is zij in staat te openen naar de toekomst, de schreden op de weg te verlichten. Zo ziet men hoe het geloof als herinnering aan de toekomst, *memoria futuri*, nauw verbonden is met de hoop.

10. Wat aan Abraham wordt gevraagd, is zich toe te vertrouwen aan dit Woord. Het geloof begrijpt dat het woord, een schijnbaar kortstondige en voorbijgaande werkelijkheid, wanneer het door een trouwe God wordt gesproken, het meest zekere en onwankelbare wordt dat er kan bestaan, datgene wat de continuïteit van onze gang in de tijd mogelijk maakt. Het geloof ontvangt dit Woord als zekere rots waarop men met hechte fundamenten kan bouwen. Daarom wordt in de Bijbel het geloof aangeduid met het Hebreeuwse woord *'emûnah*, afgeleid van het werkwoord *'amàn*, dat in zijn wortel “steunen” betekent. De term *'emûnah* kan zowel de trouw van God betekenen, als de trouw van de mens. De trouwe mens krijgt zijn kracht uit het feit dat hij zich vol vertrouwen legt in de handen van God. De heilige Cyrillus van Jeruzalem zal, spelend met de beide betekenissen van het woord - die ook aanwezig zijn in de daarmee overeenkomende termen in het Grieks (*pistós*) en het Latijn (*fidelis*) - de waardigheid van de christen prijzen die de naam zelf van God krijgt: beiden worden “trouw” genoemd.⁸ De heilige Augustinus zal het zo uitleggen: “Een trouwe mens is hij die in God gelooft die belooft, een trouwe God is Hij die de mens geeft wat Hij heeft beloofd”.⁹

11. Een laatste aspect van de geschiedenis van Abraham is belangrijk om zijn geloof te begrijpen. Ook al brengt het Woord van God nieuwheid en verassingen met zich mee, het blijkt geenszins vreemd te zijn aan de ervaring van de aartsvader. In de stem die zich tot Abraham richt, herkent hij een diepgaande oproep, die van oudsher staat geschreven in het hart van zijn wezen. God verbindt zijn belofte met de “plaats” waar het bestaan

8 Vgl. *Catechesis* V, 1: PG, 33, 505A.

9 *In Psal.*, 32, II, s. 1, 9: PG. 36, 284.

van de mens van oudsher zich het meest veelbelovend heeft getoond: het vaderschap, het ontstaan van nieuw leven - "Uw vrouw Sara zal een zoon baren, en gij zult hem Isaak noemen" (Gen. 17, 19). De God die Abraham vraagt zich volledig aan Hem toe te vertrouwen, openbaart zich als de bron waaruit ieder leven voortkomt. Op deze wijze wordt het geloof verbonden met het vaderschap van God, waaruit de schepping voortvloeit: de God die Abraham roept, is de scheppende God, Hij die "wat niet bestaat in het aanzijn roept" (Rom. 4, 17). Hij die "ons heeft uitverkoren vóór de grondlegging der wereld ... heeft ons voorbestemd zijn kinderen te worden" (Ef. 1, 4-5). Voor Abraham verlicht het geloof in God de diepste wortels van zijn wezen, het maakt het hem mogelijk de bron van goedheid te herkennen die aan de oorsprong staat van alle dingen, en te bevestigen dat zijn leven niet voortkomt uit het niets of uit het toeval, maar uit een persoonlijke oproep en liefde. De mysterieuze God die hem heeft geroepen, is niet een vreemde God, maar Hij die de oorsprong is van alles en die alles draagt. De grote beproeving van het geloof van Abraham, het offer van zijn zoon Isaak, zal laten zien tot hoever deze oorspronkelijke liefde in staat is het leven ook over de dood heen te waarborgen. Het Woord dat in staat is geweest een zoon in zijn lichaam "dat zo goed als dood was" en "in de dode schoot" van de onvruchtbare Sara te doen ontstaan, zal ook in staat zijn de belofte te waarborgen van een toekomst die uitgaat boven iedere dreiging of ieder gevaar (vgl. Heb. 11, 19; Rin, 4, 21).

Het geloof van Israël

12. De geschiedenis van het volk Israël gaat in het boek Exodus verder in het kielzog van het geloof van Abraham. Het geloof komt opnieuw voort uit een oorspronkelijke gave: Israël stelt zich open voor het handelen van God, die hem uit zijn ellende wil redden. Het geloof wordt geroepen tot een lange tocht om de Heer te kunnen aanbidden op de Sinaï en een beloofd land te erven. De goddelijke liefde heeft de trekken van een vader die zijn kind op de tocht draagt (vgl. Deut. 1, 31). De geloofsbelijdenis van Israël ontwikkelt zich als een verhaal over de weldaden van God, van zijn han-

delen om het volk te bevrijden en te leiden (vgl. Deut. 26, 5-11), een verhaal dat het volk van generatie op generatie doorgeeft. Het licht van God straalt voor Israël door middel van de herinnering aan de gebeurtenissen die door God tot stand zijn gebracht, in herinnering gebracht en beleden in de eredienst, door de ouders aan hun kinderen doorgegeven. Zo leren wij dat het licht dat door het geloof wordt gebracht, verbonden is met het concrete verhaal van het leven, met de dankbare herinnering aan de weldaden van God en de voortschrijdende vervulling van zijn beloften. De gotische bouwkunst heeft dit heel goed tot uitdrukking gebracht: in de grote kathedralen komt het licht uit de hemel door de ramen heen waar de heilige geschiedenis wordt afgebeeld. Het licht van God komt tot ons door het verhaal van zijn openbaring en is zo in staat onze tocht in de tijd te verlichten door de goddelijke weldaden te laten zien, door te tonen hoe zijn beloften worden vervuld.

13. De geschiedenis van Israël laat ons ook nog de beproeving van het ongeloof zien waartoe het volk meermalen is vervallen. Het tegengestelde van geloof komt hier naar voren als afgoderij. Terwijl Mozes met God op de Sinai spreekt, verdraagt het volk het mysterie van het verborgen goddelijk gelaat niet, verdraagt het de tijd van wachten niet. Het geloof vraagt van nature erom af te zien van het onmiddellijk bezit dat het zien lijkt te bieden, het is een uitnodiging om zich te openen naar de bron van het licht toe met respect voor het mysterie dat eigen is aan een Gelaat dat zich op een persoonlijke wijze en op de juiste tijd wil openbaren. Martin Buber haalde deze definitie van afgoderij aan die door de rabbijn de Kock werd aangereikt: er is afgoderij, “wanneer een gelaat zich eerbiedig richt op een gelaat dat geen gelaat is”.¹⁰ In plaats van het geloof in God vereert men liever een afgod, die men kan aankijken, waarvan de oorsprong bekend is, omdat hij door ons is gemaakt. Ten overstaan van de afgod loopt men niet het risico van de mogelijkheid van een oproep die buiten de eigen zekerheden doet treden, omdat afgoden “een mond hebben, maar niet spreken” (Ps. 115, 5). Wij begrijpen dan dat de afgod een voorwendsel is om zichzelf in het middelpunt te plaatsen van de werkelijkheid, in de verering van het werk van eigen handen. Wanneer de mens de fundamentele oriëntatie die

10 M. Buber, *Die Erzählungen der Chassidim*, Zürich 1949, 793.

eenheid aan zijn bestaan heeft verliest, verliest hij zich in de veelheid van zijn verlangens; wanneer hij weigert te wachten op de tijd van de belofte, valt hij uiteen in de duizend ogenblikken van zijn geschiedenis. Daarom is afgoderij altijd veelgodendom, een zich doelloos bewegen van de ene heer naar de andere. Afgoderij biedt geen weg, maar een veelheid van paden, die niet voeren naar een zeker doel en veeleer een labyrint vormen. Wie zich niet wil toevertrouwen aan God, moet luisteren naar de stemmen van zoveel goden die tot hem roepen: “Vertrouw je aan mij toe!”. Het geloof is het tegenovergestelde van afgoderij, aangezien het verbonden is met bekeering; het is een breken met de afgoden om naar de levende God terug te keren door een persoonlijke ontmoeting. Geloven betekent zich toevertrouwen aan een barmhartige liefde die altijd ontvangt en vergeeft, die het bestaan ondersteunt en richting geeft, die zich machtig toont in haar vermogen wat krom is in onze geschiedenis weer recht te maken. Het geloof bestaat in de bereidheid zich steeds opnieuw te laten veranderen door de roepstem van God. Dat is de paradox: in het zich voortdurend richten tot de Heer vindt de mens een vaste weg die hem bevrijdt van de chaotische dynamiek waaraan de afgoden hem onderwerpen.

14. In het geloof van Israël komt ook de figuur van Mozes, de middelaar, naar voren. Het volk kan het gelaat van God niet zien; Mozes spreekt met zijn YHWH op de berg en hij deelt allen de wil van de Heer mee. Met deze aanwezigheid van de middelaar heeft Israël geleerd verenigd zijn weg te gaan. De geloofsdaad van het individu voegt zich in een gemeenschap, in het gemeenschappelijke “wij” van het volk dat in het geloof als één mens is, “mijn eerstgeboren zoon”, zoals God heel Israël zal noemen (vgl. Ex. 4, 22). Het middelaarschap wordt hier geen belemmering, maar een opening: in de ontmoeting met de anderen opent de blik zich voor een waarheid die groter is dan wijzelf. J.J. Rousseau beklagde zich erover dat hij God persoonlijk niet kon zien. “Hoeveel mensen tussen God en mij!”;¹¹ “Is het zo eenvoudig en natuurlijk dat God naar Mozes is gegaan om tot Jean-Jacques Rousseau te spreken?”¹² Vanuit een individualistische en beperkte kennis kan men de zin van het middelaarschap niet begrijpen, dit

11 *Émile*, Paris 1966, 387.

12 *Lettre à Christophe de Beaumont*, Lausanne 1993, 110.

vermogen om deel te hebben aan het zicht van de ander, het gedeelde weten dat het aan de liefde eigen weten is. Het geloof is een belangeloze gave van God, die nederigheid en moed vraagt om te vertrouwen en zich toe te vertrouwen, om de heldere weg te zien van de ontmoeting tussen God en de mensen, de heilsgeschiedenis.

De volheid van het christelijk geloof

15. “Abraham [...] juichte van vreugde bij de gedachte dat hij mijn dag zou zien! (Joh. 8, 56). Volgens deze woorden van Jezus was het geloof van Abraham op Hem gericht, was het in zekere zin een voortijdig zien van zijn mysterie. Zo verstaat de heilige Augustinus het, wanneer hij zegt dat de aartsvaders gered werden door hun geloof, niet een geloof in Christus die reeds was gekomen, maar een geloof in Christus die op het punt stond om te komen, een geloof dat was gericht op het toekomstig gebeuren van Jezus.¹³ Het christelijk geloof heeft zijn middelpunt in Christus, het is de belijdenis dat Jezus de Heer is en dat God Hem uit de doden heeft doen opstaan (vgl. Rom. 10, 9). Alle lijnen van het Oude Testament komen samen in Christus. Hij wordt het definitieve “ja” op alle beloften, fundament van ons uiteindelijk “Amen” tegen God (vgl. 2 Kor. 1, 20). De geschiedenis van Jezus is de volledige manifestatie van de betrouwbaarheid van God. Als Israël aan de grote daden van liefde van God herinnerde, die het middelpunt van zijn belijdenis vormden en de blik openden van zijn geloof, dan verschijnt nu het leven van Jezus als de plaats van het definitief ingrijpen van God, de hoogste manifestatie van zijn liefde voor ons. Wat God in Jezus tot ons richt, is niet nog een woord onder de zoveel andere, maar zijn eeuwig Woord (vgl. Heb. 1, 1-2). Er is geen grotere waarborg die God kan geven om ons van zijn liefde te verzekeren, zoals de heilige Paulus ons in herinnering brengt (vgl. Rom. 8, 31-59). Het christelijk geloof is dus geloof in de volle Liefde, in haar doeltreffende kracht, in haar vermogen de wereld te veranderen en de tijd te verlichten. “Zo hebben wij de liefde leren kennen die God voor ons heeft, en wij gelóven in haar” (1 Joh. 4, 16). Het geloof begrijpt in de liefde

¹³ Vgl. *In Ioh. Evang.*, 45, 9: PL 25, 1722-1723.

van God, die in Jezus zichtbaar is geworden, het fundament waarop de werkelijkheid en haar laatste bestemming berust.

16. Het grootste bewijs van de betrouwbaarheid van de liefde van Christus is gelegen in zijn dood voor de mens. Als het geven van zijn leven voor zijn vrienden het grootste bewijs is van liefde (vgl. Joh. 15, 13), dan heeft Jezus zijn leven geofferd voor allen, ook voor hen die vijanden waren, om het hart te veranderen. Daarom hebben de evangelisten in het uur van het kruis het belangrijkste ogenblik gezien van de blik van het geloof, omdat in dat uur de diepte en de grootte van de goddelijke liefde schittert. De heilige Johannes zal hier zijn plechtig getuigenis plaatsen, wanneer hij samen met de Moeder van Jezus naar Hem opzag die ze hebben doorstoken (vgl. Johannes 19, 37). “Die het gezien heeft getuigt hiervan; zijn getuigenis is waar en hij weet dat hij de waarheid zegt, opdat ook gij zoudt geloven” (Joh. 19, 35). F.M. Dostojevski laat in zijn werk *De idioot* de hoofdpersoon, vorst Myschkin, bij het zien van de dode Christus in het graf, een werk van Hans Holbein de Jongere, zeggen: “Dat schilderij zou iemand ook het geloof kunnen doen verliezen”.¹⁴ Het schilderij stelt immers zeer cru de verwoestende uitwerking van de dood op het lichaam van Christus voor. En toch wordt het geloof juist bij het aanschouwen van de dood van Christus sterker en krijgt het een schitterend licht, wanneer het een geloof blijkt te zijn in zijn onwankelbare liefde voor ons, die in staat is de dood binnen te gaan om ons te redden. Het is mogelijk te geloven in deze liefde, die zich niet aan de dood heeft onttrokken om te laten zien hoezeer zij mij bemint; de totaliteit ervan overwint iedere achterdocht en maakt het ons mogelijk ons volledig toe te vertrouwen aan Christus.

17. Welnu, de dood van Christus openbaart de totale betrouwbaarheid van de liefde van God in het licht van zijn verrijzenis. Omdat Christus verrezen is, is Hij een betrouwbare, geloofwaardige getuige (vgl. Apok. 1, 5; Heb. 2, 17), een hechte steun voor ons geloof. “Als Christus niet is verrezen, is uw geloof waardeloos”, stelt de heilige Paulus (1 Kor. 15, 17). Als de liefde van de Vader Jezus niet uit de doden had doen verrijzen, als zij zijn lichaam niet opnieuw leven had kunnen geven, dan zou het niet een volkomen

14 Deel II, IV.

betrouwbare liefde zijn, in staat om ook de duisternis van de dood te verlichten. Wanneer de heilige Paulus spreekt over zijn nieuw leven in Christus, verwijst hij naar het “geloof in de Zoon van God, die mij heeft liefgehad en zichzelf heeft overgeleverd voor mij” (Gal. 2, 20). Dit “geloof in de Zoon van God” is zeker het geloof van de apostel van de heidenen in Jezus, maar veronderstelt ook de betrouwbaarheid van Jezus, die natuurlijk is gebaseerd op zijn liefde tot de dood, maar ook op het feit dat Hij de Zoon van God is. Juist omdat Jezus de Zoon is, omdat Hij onvoorwaardelijk geworteld is in de Vader, heeft Hij de dood kunnen overwinnen en in volheid het leven kunnen doen stralen. Onze cultuur heeft het vermogen verloren deze concrete aanwezigheid van God, van zijn handelen in de wereld waar te nemen. Wij denken dat God zich alleen in het hiernamaals bevindt, op een ander werkelijkheidsniveau, gescheiden van onze concrete relaties. Maar als het zo zou zijn, als God niet in staat zou zijn in de wereld te handelen, dan zou zijn liefde niet echt machtig, niet echt reëel zijn en zou dan ook geen ware liefde zijn, in staat om het geluk tot stand te brengen dat zij belooft. Geloven of niet geloven in Hem zou dan in het geheel geen verschil maken. Christenen belijden echter de concrete en machtige liefde van God, die waarlijk werkzaam is in de geschiedenis en de uiteindelijke bestemming ervan bepaalt, een liefde die men kan ontmoeten, die zich ten volle heeft geopenbaard in het lijden, de dood en de verrijzenis van Christus.

18. De volheid waartoe Jezus het geloof brengt, heeft een ander doorslaggevend aspect. In het geloof is Christus niet alleen Hij in wie wij geloven, de grootste blijk van de liefde van God, maar ook Hij met wie wij ons verenigen om te kunnen geloven. Het geloof kijkt niet alleen naar Christus, maar kijkt vanuit het gezichtspunt van Jezus, met zijn ogen: het is een deel hebben aan zijn manier van zien. Wij vertrouwen ons op zoveel gebieden van het leven toe aan andere personen die de dingen beter kennen dan wij. Wij hebben vertrouwen in de architect die ons huis bouwt, in de apotheker die ons het medicijn voor onze genezing aanreikt, in de advocaat die ons voor het gerecht verdedigt. Wij hebben ook behoefte aan iemand die betrouwbaar en ervaren is in de zaken van God. Jezus, zijn Zoon, vertoont

zich als Hij die ons God uitlegt (vgl. Joh. 1, 18). Het leven van Christus - zijn manier van de Vader kennen, van geheel in relatie met Hem leven - opent een nieuwe ruimte voor de menselijke ervaring en wij mogen daarin binnentreden. De heilige Johannes heeft het belang van de persoonlijke verhouding met Jezus voor ons geloof tot uitdrukking gebracht door op verschillende wijzen het werkwoord *geloven* te gebruiken. Tegelijk met het “geloven dat” hetgeen Jezus ons zegt, waar is (vgl. Joh. 14, 10; 20, 13) gebruikt Johannes ook de zegswijzen Jezus “geloven” en “geloven in” Jezus. “Wij geloven” Jezus, wanneer wij zijn Woord, zijn getuigenis aanvaarden, omdat Hij waarachtig is (Joh. 6, 30). “Wij geloven in” Jezus, wanneer wij Hem persoonlijk in ons leven ontvangen en ons aan Hem toevertrouwen door ons in liefde bij Hem aan te sluiten en Hem op de weg te volgen (vgl. Joh. 2, 11; 6, 47; 12, 44).

Om ons in staat te stellen Hem te kennen, op te nemen en te volgen heeft de Zoon van God ons vlees aangenomen en zo heeft zijn zien van de Vader ook op menselijke wijze plaatsgevonden door een gang en een tocht in de tijd. Het christelijk geloof is geloof in de menswording van het Woord en zijn verrijzenis in het vlees; het is geloof in een God die zo nabij is gekomen dat Hij in onze geschiedenis is binnengetreden. Het geloof in de Zoon van God, die mens is geworden in Jezus van Nazaret, scheidt ons niet van de werkelijkheid, maar maakt het ons mogelijk de diepste betekenis ervan te begrijpen, te ontdekken hoezeer God deze wereld liefheeft en onophoudelijk op zich richt; en dit brengt de christen ertoe zich in te zetten, op een nog intensere manier de tocht op aarde te beleven.

Het heil door het geloof

19. Uitgaande van dit deel hebben aan deze zienswijze van Jezus, heeft de apostel Paulus ons in zijn geschriften een beschrijving nagelaten van een gelovig bestaan. Hij die gelooft, wordt in het aanvaarden van de gave van het geloof veranderd in een nieuw schepsel, hij krijgt een nieuw wezen, een kind zijn, hij wordt kind in de Zoon. “Abba, Vader”, is het meest karakteristieke Woord van de ervaring van Jezus, dat het middelpunt wordt van

de christelijke ervaring (vgl. Rom. 8, 15). Het leven in geloof is, omdat het een bestaan als kind is, de oorspronkelijke en radicale gave erkennen die aan het bestaan van de mens ten grondslag ligt, en kan in de zin van de heilige Paulus aan de Corinthiërs worden samengevat: “Wat heb je dat je niet gekregen hebt?” (1 Kor. 4, 7). Hierin is nu juist de polemiek van de heilige Paulus met de farizeeën gelegen, de discussie over het heil door het geloof of door middel van de werken van de wet. Wat de heilige Paulus afwijst, is de houding van wie zichzelf voor God wil rechtvaardigen door eigen werken. Hij plaats zichzelf in het middelpunt, ook wanneer hij aan bevelen gehoorzaamt, ook wanneer hij goede werken doet, en erkent niet dat de oorsprong van goedheid God is. Wie zo te werk gaat, wie bron wil zijn van eigen gerechtigheid, ziet deze spoedig uitgeput raken en ontdekt dat hij evenmin stand kan houden in de trouw aan de wet. Hij sluit zich in zichzelf op door zich van de Heer en de anderen te isoleren en daarom wordt zijn leven leeg, worden zijn werken onvruchtbaar, zoals een boom ver van het water. De heilige Augustinus drukt zich in zijn beknopt en doeltreffend taalgebruik als volgt uit: “*Ab eo qui fecit te noli deficere nec ad te*”, “Verwijder je niet van Hem die je heeft gemaakt, zelfs niet om naar jezelf toe te gaan”.¹⁵ Wanneer de mens denkt dat hij zichzelf vindt door zich van God te verwijderen, mislukt zijn bestaan (vgl. Lev. 15, 11-24). Het begin van het heil is de opening naar iets dat voorafgaat, naar een oorspronkelijke gave die het leven bevestigt en behoedt in het bestaan. Alleen wanneer wij ons openen voor deze oorsprong en deze erkennen, is het mogelijk te worden veranderd door het heil in ons te laten werken en het leven vruchtbaar, vol goede vruchten te laten maken. Het heil door het geloof bestaat in het erkennen van het primaat van de gave van God, zoals de heilige Paulus samenvat: “Ja, aan die genade dankt gij uw heil, door het geloof; niet aan uzelf, Gods gave is het” (Ef. 2, 8).

20. De nieuwe logica van het geloof is geconcentreerd op Christus. Het geloof in Christus redt ons, omdat het leven zich in Hem radicaal openstelt voor een Liefde die ons voorafgaat en ons van binnenuit verandert, die handelt in en met ons. Dat komt duidelijk naar voren in de exegese die de apostel van de heidenen geeft van een tekst uit Deuteronomium, een

¹⁵ *De continentia*, 4, 11: *PL*, 40, 356.

exegese die zich voegt in de diepste dynamiek van het Oude Testament. Mozes zegt tegen het volk dat het gebod van God niet te hoog gegrepen is, noch te ver afstaat van de mens. Men moet niet zeggen: “Wie zal naar de hemel opvaren om ze voor ons te halen?” of “Wie zal de zee overvaren om ze voor ons te halen?” (vgl. Deut. 30, 11-14). Deze nabijheid van het Woord van God wordt door de heilige Paulus geïnterpreteerd als betrokken op de tegenwoordigheid van Christus in de christen: “Zeg niet bij uzelf ‘Wie zal ten hemel stijgen?’, alsof het nodig was Christus te doen afdalen, of ‘Wie zal neerdalen in de onderwereld?’, alsof het nodig was Christus uit het dodenrijk te doen opstijgen” (Rom. 10, 6-7). Christus is neergedaald op aarde en is uit de doden opgewekt; met zijn menswording en verrijzenis heeft de Zoon van God de gehele tocht van de mens omvat en verblijft Hij in onze harten door de Heilige Geest. Het geloof weet dat God ons zeer nabij is gekomen, dat Christus ons is gegeven als een grote gave die ons innerlijk verandert, die in ons woont, en ons zo het licht schenkt dat de oorsprong en het einde van het leven, het hele tijdsbestek van de menselijke weg verlicht.

21. Zo kunnen wij de nieuwhed begrijpen waartoe het geloof ons brengt. De gelovige wordt veranderd door de Liefde, waarvoor hij zich in geloof heeft opengesteld en wanneer hij zich voor deze Liefde die hem wordt aangeboden, openstelt, breidt zijn bestaan zich uit. De heilige Paulus kan zeggen: “Ikzelf leef niet meer, Christus is het die leeft in mij” (Gal. 2, 20), en hij kan aansporen: “Dat Christus door het geloof woont in uw hart” (Ef. 3, 17). In het geloof breidt het “ik” van de gelovige zich uit om door een Ander te worden bewoond, om in een Ander te leven en zo verruimt zijn leven zich in de Ander. Hier vindt het werken plaats dat eigen is aan de Heilige Geest. De christen kan de ogen van Jezus hebben, zijn gevoelens, zijn gesteldheid van kind, omdat hij deelgenoot wordt gemaakt van zijn Liefde, die de Geest is. In deze Liefde ontvangt hij op enigerlei wijze de zienswijze die eigen is aan Jezus. Buiten deze gelijkvormigheid in de Liefde, buiten deze tegenwoordigheid van de Geest, die haar in ons hart stort, is het onmogelijk Jezus te belijden als Heer (vgl. 1 Kor. 12, 3).

De kerkelijke vorm van het geloof

22. Op deze wijze wordt het gelovig bestaan kerkelijk bestaan, Wanneer de heilige Paulus spreekt tot de christenen van Rome over het ene lichaam dat alle gelovigen in Christus zijn, spoort hij hen aan zich niet te beroemen; ieder moet daarentegen over zichzelf denken overeenkomstig “de voor ieder verschillende maat van Gods gave” (Rom. 12, 3). De gelovige leert zichzelf te zien vanuit het geloof dat hij belijdt: de figuur van Christus is de spiegel waarin hij zijn eigen verwezenlijkte beeld ontdekt. En evenals Christus in zich alle gelovigen die zijn lichaam vormen omvat, omvat de christen zichzelf in dit lichaam in de oorspronkelijke relatie met Christus en zijn broeders en zusters in het geloof. Het beeld van het lichaam wil de gelovige niet reduceren tot een eenvoudig deel van een anoniem geheel, louter tot een element van een groot raderwerk, maar onderstreept veeleer de vitale eenheid van Christus met de gelovigen en van alle gelovigen onder elkaar (vgl. Rom. 12, 4-5). De christenen zijn “één” (Gal. 3, 28) zonder hun individualiteit te verliezen en in dienst van de ander ontmoet ieder ten diepste zijn eigen wezen. Dan begrijpt men waarom buiten dit lichaam, buiten deze eenheid van de Kerk van Christus, die - overeenkomstig de woorden van Romano Guardini - “de historische draagster is van de volledige blik van Christus op de wereld”,¹⁶ het geloof zijn “maat” verliest, zijn evenwicht, de noodzakelijke ruimte om zich staande te houden niet meer vindt. Het geloof heeft een noodzakelijk kerkelijke vorm, het wordt beleden van binnen uit het lichaam van Christus, als een concrete gemeenschap van de gelovigen. Vanuit deze kerkelijke plaats stelt zij de individuele christen open voor alle mensen. Wanneer eenmaal naar het woord van Christus is geluisterd verandert het door zijn dynamiek in de christen in antwoord en wordt het zelf uitgesproken woord, geloofsbelijdenis. De heilige apostel zegt: “Het geloof van uw hart brengt de gerechtigheid en de belijdenis van uw mond het heil” (Rom. 10, 10). Het geloof is geen privé-aangelegenheid, een individualistisch idee, een subjectieve mening, maar ontstaat uit luisteren en is bestemd om te worden uitgesproken en verkondiging te worden. Immers, “hoe [kan men] in Hem geloven zonder van

16 *Vom Wesen katholischer Weltanschauung* (1923), in: *Unterscheidung des Christlichen. Gesammelte Studien 1923-1963*, Mainz 1963, 24.

Hem te hebben gehoord? Hoe kan men van Hem horen, als niemand Hem verkondigt?” (Rom. 10, 14). Het geloof wordt dan werkzaam in de christen vanuit de ontvangen gave, vanuit de Liefde die naar Christus toetrekt (vgl. Gal. 5, 6), en maakt deelgenoot aan de tocht van de Kerk, die in de geschiedenis op weg is naar de vervulling. Voor wie op deze wijze is veranderd, opent zich een nieuwe wijze van zien, wordt het geloof licht voor zijn ogen.

Hoofdstuk twee

Als gij niet gelooft, begrijpt gij niet

(Vgl. Jes. 7, 9)

Geloof en waarheid

23. Als gij niet gelooft, begrijpt gij niet (vgl. Jes. 7, 9). De Griekse vertaling van de Hebreeuwse Bijbel, de in Alexandrië in Egypte gemaakte Septuagint, vertaalde zo de woorden van de profeet Jesaja tegen koning Achaz. Op deze wijze werd het probleem van de kennis van de waarheid in het middelpunt van het geloof geplaatst. In de Hebreeuwse tekst lezen wij echter iets anders. Hierin zegt de profeet tot de koning: “Als gij niet standvastig gelooft, dan houdt gij geen stand”. Hier is een woordspel met twee vormen van het werkwoord *'amàn*: “gij gelooft” (*ta'aminu*) en “gij houdt stand” (*te'amenu*). Beangstigd door de macht van zijn vijanden, zoekt de koning de zekerheid die een bondgenootschap met het grote rijk van Assyrië hem kan geven. De profeet nodigt hem dan uit zich alleen toe te vertrouwen aan de ware rots die niet wankelt, de God van Israël. Daar God betrouwbaar is, is het redelijk geloof in Hem te hebben, de eigen zekerheid te bouwen op zijn Woord. Dit is de God die Jesaja verderop twee maal “de God van het Amen” (vgl. Jes. 65, 16) zal noemen, onwankelbaar fundament van trouw aan het verbond. Men zou kunnen denken dat de Griekse vertaling van de Bijbel bij het vertalen van “standhouden” met “begrijpen” een diepgaande verandering heeft aangebracht in de tekst door van het Bijbelse begrip van het zich toevertrouwen aan God naar het Griekse van begrijpen over te gaan. Deze vertaling, die zeker de dialoog aanvaardde met de Hellenistische

cultuur, is echter niet vreemd aan de diepe dynamiek van de Hebreeuwse tekst. De vastheid die Jesaja de koning belooft, gaat immers via het begrijpen van het handelen van God en van de eenheid die Hij geeft aan het leven van de mens en de geschiedenis van het volk. De profeet spoort ertoe aan de wegen van de Heer te begrijpen door in de trouw van God het plan van wijsheid te vinden dat de eeuwen regeert. De heilige Augustinus heeft de synthese van “begrijpen” en “stand houden” in zijn Belijdenissen tot uitdrukking gebracht, wanneer hij spreekt over de waarheid, waaraan men zich kan toevertrouwen om zich staande te houden: “Ik zal staan en bevestigd worden in U, ... in uw waarheid”.¹⁷ Uit de context weten wij dat de heilige Augustinus de wijze wil laten zien waarop deze betrouwbare waarheid van God, zoals uit de Bijbel naar voren komt, zijn trouwe tegenwoordigheid in heel de geschiedenis is, zijn vermogen de tijden bijeen te houden door de verstrooide dagen van de mens te verzamelen.¹⁸

24. De tekst van Jesaja leidt, in dit licht gelezen, tot een conclusie: de mens heeft behoefte aan kennis, heeft behoefte aan waarheid, omdat de mens zich zonder haar niet staande houdt, niet verder gaat. Het geloof redt zonder de waarheid niet, maakt onze stappen niet zeker. Het blijft een mooi sprookje, de projectie van onze verlangens naar geluk, iets dat ons alleen maar tevreden stelt in de mate waarin wij ons iets wijs willen maken. Of het wordt tot een mooi gevoel dat troost en verwarmt, maar onderworpen blijft aan het veranderen van onze gemoedsgesteldheid, aan de wisselvalligheid van de tijden, niet in staat een constante gang in het leven te ondersteunen. Als het geloof zou zijn, dan zou koning Achaz gelijk hebben zijn leven en de veiligheid van zijn rijk niet te riskeren voor een emotie. Maar juist door de intrinsieke band ervan met de waarheid is het geloof in staat een nieuw licht te bieden, dat de berekeningen van de koning te boven gaat, omdat het verder kijkt, omdat het het handelen van God begrijpt, die trouw is aan zijn verbond en aan zijn beloften.

17 XI, 30, 40: *PL*, 32, 825.

18 Vgl. *ibid.*, 825-826.

25. Herinneren aan het verband van het geloof met de waarheid is vandaag meer dan ooit noodzakelijk, juist vanwege de waarheidscrisis waarin wij leven. In de hedendaagse cultuur neigt men er vaak toe als waarheid alleen die van de technologie te accepteren: waar is wat de mens kan construeren en meten met zijn wetenschap, waar, omdat het functioneert en zo het leven gerieflijker en gemakkelijker maakt. Dit lijkt vandaag de enige echte waarheid te zijn, de enige die te delen is met anderen, de enige waarover men kan discussiëren en waarvoor men zich samen kan inzetten. Anderzijds zouden er vervolgens de waarheden van het individu zijn, die erin bestaan authentiek te zijn ten overstaan van wat ieder in zijn binnenste voelt, alleen geldig voor het individu, en die de anderen niet kunnen worden voorgehouden met de pretentie het algemeen welzijn te dienen. De grote waarheid, de waarheid die het geheel van het persoonlijke en maatschappelijke leven verklaart, wordt met argwaan bekeken. Is dit misschien niet - zo vraagt men zich af - de waarheid waarop de totalitaire systemen van de afgelopen eeuw aanspraak maakten, een waarheid die het eigen wereldbeeld oplegde om de concrete geschiedenis van het individu te onderdrukken? Dan blijft er alleen maar een relativisme over, waarbij de vraag over de waarheid van alles, die eigenlijk ook de vraag over God is, niet meer van belang is. In dit perspectief is het logisch dat men het verband van de godsdienst met de waarheid wil opheffen, omdat dit verband de wortel zou zijn van het fanatisme dat degene die het eigen geloof niet deelt wil overstemmen. Wij kunnen, wat dit betreft, spreken van een grote vergetelheid in onze hedendaagse wereld. De vraag over de waarheid is immers een kwestie van herinnering, van een diepgaande herinnering, omdat zij zich richt op iets dat ons voorafgaat en op deze wijze erin slaagt ons te verenigen boven ons kleine en beperkte "ik" uit. Het is een vraag over de oorsprong van alles in het licht waarvan men het doel en zo ook de zin van de gemeenschappelijke weg kan zien.

Kennis van de waarheid en liefde

26. Kan in deze situatie het christelijk geloof het algemeen welzijn een dienst bewijzen omtrent het juist verstaan van de waarheid? Om hierop te antwoorden is het noodzakelijk na te denken over het soort kennis dat eigen is aan het geloof. Hierbij kan ons de uitdrukking van de heilige Paulus helpen, wanneer hij zegt: “Het geloof van uw hart” brengt de gerechtigheid (Rom. 10, 10). Het hart is in de Bijbel het middelpunt van de mens, waar al zijn dimensies elkaar kruisen: lichaam en geest; het innerlijk leven van de mens en zijn openstaan voor de wereld en de anderen; verstand, wil, gevoel. Welnu, als het hart in staat is deze dimensies bij elkaar te houden, dan is dat omdat het de plaats is waar wij ons openstellen voor de waarheid en de liefde en wij ons laten raken en ten diepste laten veranderen. Het geloof verandert de hele persoon, juist omdat het zich openstelt voor de liefde. In deze verstrengeling van het geloof met de liefde begrijpt men de vorm van kennis die eigen is aan het geloof, de overredingskracht ervan, het vermogen ervan om onze schreden te verlichten. Het geloof kent, aangezien het is verbonden met de liefde, aangezien de liefde zelf licht brengt. Het begrijpen van het geloof is het begrijpen dat ontstaat, wanneer wij de grote liefde van God ontvangen, die ons innerlijk verandert en ons nieuwe ogen geeft om de werkelijkheid te zien.

27. Het is bekend hoe de filosoof Ludwig Wittgenstein het verband tussen geloof en zekerheid heeft uitgelegd. Geloven zou volgens hem gelijk zijn aan de ervaring van verliefd worden, opgevat als iets subjectiefs, iets dat niet als geldige waarheid anderen kan worden voorgehouden.¹⁹ Het komt de moderne mens immers voor dat het probleem van de liefde niets met het ware te maken heeft. De liefde blijkt vandaag een ervaring te zijn die verband houdt met de wereld van de onstandvastige gevoelens en niet meer met de waarheid.

Is dit werkelijk een juiste beschrijving van de liefde? In werkelijkheid kan men de liefde niet herleiden tot een gevoel dat komt en gaat. Zij raakt

19 Vgl. *Vermischte Bemerkungen / Culture and Value*, (verzorgd door) G.H. von Wight, Oxford 1991, 32-33; 61-64.

natuurlijk ons gevoel, maar om dit te openen voor de persoon die men liefheeft, en zo een weg te beginnen die inhoudt niet in zichzelf opgesloten te blijven, maar naar buiten te treden en naar de ander toe te gaan om een duurzame verhouding op te bouwen; de liefde streeft naar de vereniging met de beminde persoon. Dan openbaart zich in welke zin de liefde de waarheid nodig heeft. Alleen in zoverre zij is gebaseerd op de waarheid, kan de liefde voortduren in de tijd, het vluchtige ogenblik overstijgen en hecht blijven om een gemeenschappelijk weg te ondersteunen. Als de liefde geen verband met de waarheid heeft, is zij onderworpen aan het wisselen van de gevoelens en overwint zij de beproeving van de tijd niet. Ware liefde verenigt daarentegen de gevoelens van onze persoon en wordt een nieuw licht naar een groots en vol leven. Zonder waarheid kan de liefde geen hechte band bieden, slaagt zij er niet in het “ik” boven zijn isolement uit te brengen, noch het te bevrijden van het vluchtige ogenblik om een leven op te bouwen en vrucht te dragen.

Als de liefde de waarheid nodig heeft, heeft ook de waarheid de liefde nodig. Liefde en waarheid kan men niet scheiden. Zonder liefde wordt de waarheid koud, onpersoonlijk, benauwend voor het concrete leven van de persoon. De waarheid die wij zoeken, die welke betekenis geeft aan onze stappen, verlicht ons, wanneer wij door de liefde worden geraakt. Wie liefheeft, begrijpt dat de liefde een ervaring van waarheid is, dat zij zelf onze ogen opent om heel de werkelijkheid op een nieuwe wijze te zien, in eenheid met de beminde persoon. In deze zin heeft de heilige Gregorius de Grote geschreven dat “*amor ipse notitia est*”, de liefde zelf is een kennis, brengt een nieuwe logica met zich mee.²⁰ Het betreft een relationele manier van naar de wereld kijken, die een gedeelde kennis wordt, een zienswijze in de zienswijze van de ander en een gemeenschappelijk zienswijze betreffende alle dingen. Willem van Saint Thierry volgt in de Middeleeuwen deze traditie, wanneer hij een vers van het Hooglied commentarieert, waar de bruidegom tot de bruid zegt: Je ogen zijn de ogen van een duif (vgl. Hoogl. 1, 15).²¹ Deze twee ogen, zo legt Willem uit, zijn de gelovige rede en de liefde, die één oog worden om uiteindelijk God te

20 *Homiliae in Evangelia*, II, 27, 4: PL, 76, 1207.

21 Vgl. *Expositio super Cantica Canticorum*, XVIII, 88: CCL, *Continuatio Mediaevalis*, 87, 67.

schouwen, wanneer het verstand “verstand van een verlichte liefde wordt”.²²

28. Deze ontdekking van de liefde als bron van kennis, die behoort tot de oorspronkelijke ervaring van iedere mens, vindt haar gezaghebbende uitdrukking in de Bijbelse opvatting van geloof. Door de liefde te proeven waarmee God het als volk heeft uitgekozen en voortgebracht, begrijpt Israël uiteindelijk de eenheid van het godelijk plan, vanaf de oorsprong tot de vervulling. De kennis van het geloof is door het feit dat zij voortkomt uit de liefde van God, die het Verbond sluit, kennis die een weg in de geschiedenis verlicht. Daarom gaan bovendien in de Bijbel waarheid en geloof samen: de ware God is een trouwe God, Hij die zijn beloften nakomt en het in de tijd mogelijk maakt zijn plan te begrijpen. Door de ervaring van de profeten, in het verdriet van de ballingschap en in de hoop van een definitieve terugkeer naar de heilige stad heeft Israël aangevoeld dat deze waarheid van God verder ging dan de eigen geschiedenis om de gehele geschiedenis van de wereld te omvatten, te beginnen bij de schepping. De kennis van het geloof verlicht niet alleen het bijzondere traject van een volk, maar het hele verloop van de geschapen wereld, van de oorsprong tot de voltooiing ervan.

Het geloof als luisteren en zien

29. Juist omdat de kennis van het geloof verband houdt met het verbond van een trouwe God, die een liefdesrelatie aangaat met de mens en het Woord tot hem richt, wordt zij door de Bijbel voorgesteld als een luisteren, wordt zij in verband gebracht met het zintuig van het gehoor. De heilige Paulus zal een formulering gebruiken die klassiek is geworden: *fides ex auditu*, “het geloof ontstaat door de prediking” (Rom. 10, 17). De kennis die verbonden is met het woord, is altijd persoonlijke kennis, die de stem herkent, zich daarvoor in vrijheid openstelt en haar in gehoorzaamheid volgt. Daarom heeft de heilige Paulus gesproken van de “gehoorzaamheid van het

22 *Ibid.*, XIX, 90: CCL, *Continuatio Mediaevalis*, 87, 69.

geloof” (vgl. Rom. 1, 5; 16, 26).²³ Het geloof is bovendien kennis die verbonden is met het voorbijgaan van de tijd, die het woord nodig heeft om te worden uitgesproken: het is kennis die men alleen maar leert op een weg van navolging. Het luisteren helpt om het verband tussen kennis en liefde goed voor te stellen.

Wat de kennis van de waarheid betreft, is luisteren soms tegenover zien geplaatst en dit zou dan eigen zijn aan de Griekse cultuur. Als het licht enerzijds de beschouwing van alles biedt waarnaar de mens altijd heeft gestreefd, lijkt het anderzijds geen ruimte te laten voor vrijheid, omdat het uit de hemel neerdaalt en rechtstreeks het oog bereikt zonder erom te vragen dat het oog antwoordt. Bovendien zou het lijken uit te nodigen tot een statische beschouwing, gescheiden van de concrete tijd waarin de mens geniet en lijdt. Volgens deze opvatting zou de Bijbelse benadering van kennis het tegenovergestelde zijn van de Griekse, die in het zoeken naar een volledig begrip van de werkelijkheid kennis met zien in verband heeft gebracht.

Het is daarentegen duidelijk dat deze vermeende tegenstelling niet overeenkomt met het Bijbels gegeven. Het Oude Testament heeft beide soorten van kennis gecombineerd, omdat het luisteren naar het Woord van God gepaard gaat met het verlangen om zijn gelaat te zien. Zo heeft zich een dialoog kunnen ontwikkelen met de Hellenistische cultuur, een dialoog die hoort tot de kern van de Schrift. Het gehoor toont de persoonlijke roeping en de gehoorzaamheid aan en ook het feit dat de waarheid zich in de tijd openbaart; het zien biedt het volle zicht op het hele traject en maakt het mogelijk zijn plaats in te nemen in het grote plan van God; zonder dit zien zouden wij alleen maar beschikken over geïsoleerde elementen van een onbekend geheel.

23 “Aan de openbarende God moet de mens ‘de gehoorzaamheid van het geloof’ (Rom. 16, 26; vgl. Rom. 1, 5; 2. Kor. 10, 5-6) betonen, waardoor hij zich vrijelijk geheel aan God toevertrouwt, door ‘volledige onderdanigheid van verstand en wil jegens de openbarende God’ te bewijzen en vrijwillig in te stemmen met de door God geschonken openbaring. Om dit geloof te kunnen geven, is de voorkomende en helpende genade van God nodig en de innerlijke bijstand van de Heilige Geest, die het hart moet bewegen en tot God bekeren, de ogen van de geest openen en ‘aan allen smaak geven om met de waarheid in te stemmen en erin te geloven’. Dezelfde Heilige Geest vervolmaakt voortdurend het geloof door zijn gaven om het begrip van de openbaring aanhoudend te verdiepen” (Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Dogm. const. over de goddelijke openbaring *Dei Verbum*, 5).

30. Het verband tussen zien en horen, als organen van de kennis van het geloof, komt uitermate duidelijk naar voren in het evangelie van Johannes. Voor het vierde evangelie is geloven luisteren en tegelijkertijd zien. Het luisteren van het geloof geschiedt in de vorm van kennis die eigen is aan de liefde: het is een persoonlijk luisteren, dat de stem onderscheidt en herkent als die van de Goede Herder (vgl. Joh. 10, 3-5); een luisteren dat om volgen vraagt, zoals gebeurt met de eerste leerlingen, die “Hem dat hoorden zeggen en Jezus achterna gingen” (Joh. 1, 37). Anderzijds is het geloof ook verbonden met het zien. Soms gaat het zien van de tekenen van Jezus vooraf aan het geloof, zoals bij de joden die na de verrijzenis van Lazarus, “toen zij zagen wat Hij had gedaan, in Hem geloofden” (Joh. 11, 45). Een andere keer is het het geloof dat leidt tot een dieper zien: “Gij zult Gods heerlijkheid zien, als gij gelooft” (Joh. 11, 40). Uiteindelijk kruisen geloven en zien elkaar: “Wie in Mij gelooft, gelooft [...] in Hem die Mij gezonden heeft; en wie Mij ziet, ziet Hem die Mij gezonden heeft” (Joh. 12, 44-45). Dankzij deze verbinding met het luisteren wordt zien het volgen van Christus en verschijnt het geloof als een weg van de blik, waarbij de ogen eraan wennen in de diepte te zien. En zo gaat men op paasmorgen van Johannes, die nog in het duister voor het lege graf “zag en geloofde” (Joh. 20, 8) naar Maria Magdalena, die intussen Jezus ziet (vgl. Joh. 20, 14) en Hem wil tegenhouden, maar wordt uitgenodigd Hem te aanschouwen in zijn gang naar de Vader; tot aan de volledige belijdenis van dezelfde Magdalena ten overstaan van de leerlingen: “Ik heb de Heer gezien!” (Joh. 20, 18).

Hoe komt men tot deze synthese tussen horen en zien? Het wordt mogelijk, uitgaande van de concrete persoon van Jezus, die men ziet en naar wie men luistert. Hij is het vlees geworden Woord, van wie wij de heerlijkheid hebben aanschouwd (vgl. Joh. 1, 14). Het licht van het geloof is dat van een Gelaat waarin men de Vader ziet. De waarheid die het geloof begrijpt, is in het vierde evangelie immers de openbaring van de Vader in de Zoon, in zijn vlees en in zijn aardse werken, een waarheid die men kan definiëren als het “van licht vervulde leven” van Jezus.²⁴ Dat betekent dat

24 Vgl. H. Schlier, *Meditationen über den Johanneischen Begriff der Wahrheit*, in: *Besinnung auf das Neue Testament. Exegetische Aufsätze und Vorträge 2*, Freiburg, Basel, Wien 1959, 272.

de kennis van het geloof ons niet ertoe uitnodigt naar een louter innerlijke waarheid te kijken. De waarheid die het geloof voor ons ontsluit, is een waarheid die gericht is op de ontmoeting met Christus, op de beschouwing van zijn leven, op de waarneming van zijn aanwezigheid. In deze zin spreekt de heilige Thomas van Aquino over de *oculata fides* van de apostelen - een geloof dat ziet! - met betrekking tot het lichamenlijk zien van de Verrezene.²⁵ Zij hebben met hun ogen Christus verrezene gezien en hebben geloofd, dat wil zeggen, zij hebben kunnen doordringen in de diepte van wat zij zagen, om de Zoon van God, gezeten aan de rechterhand van de Vader, te belijden.

31. Alleen zo, door de menswording, door het delen van ons mens zijn, kon de kennis die eigen is aan de liefde tot volheid komen. Het licht van de liefde ontstaat immers, wanneer wij in ons hart worden geraakt, waarbij wij zo in ons de innerlijke tegenwoordigheid van de geliefde ontvangen, die ons in staat stelt het mysterie ervan te herkennen. Wij begrijpen dan waarom samen met luisteren en zien het geloof voor de heilige Johannes een aanraken is, zoals hij in zijn eerste Brief zegt: “We hebben het gehoord en met eigen ogen gezien [...] en onze handen hebben het aangeraakt - daarover spreken wij, over het woord dat leven is” (1 Joh. 1, 1). Met zijn menswording, met zijn komst onder ons heeft Jezus ons aangeraakt en door de sacramenten raakt hij ons ook vandaag nog aan; op deze wijze heeft Hij het ons door ons hart te veranderen mogelijk gemaakt en maakt Hij het ons mogelijk Hem te erkennen en te belijden als Zoon van God. Met het geloof kunnen wij Hem aanraken en de kracht van zijn genade ontvangen. De heilige Augustinus zegt, wanneer hij de passage van de vrouw die aan bloedvloeijing lijdt en Jezus aanraakt om te worden genezen (vgl. Luc. 8, 45-46), commentarieert: “Aanraken met het hart, dat is geloven”.²⁶ De menigte verdringt zich om Hem, maar bereikt Hem niet met de persoonlijke aanraking van het geloof dat zijn mysterie erkent dat Hij de Zoon is die de Vader openbaart. Alleen wanneer wij gelijkvormig worden met Jezus, ontvangen wij ogen die geschikt zijn om Hem te zien.

25 Vgl. *S. Th.* III, q. 55, a. 2, ad. 1.

26 *Sermo* 229/L, 2: *PLS* 2, 576: “*Tangere autem corde, hoc est credere*”.

De dialoog tussen geloof en rede

32. Aangezien het christelijk geloof de waarheid van de totale liefde van God verkondigt en openstelt voor de kracht van deze liefde, bereikt het het diepste middelpunt van de ervaring van iedere mens, die dankzij de liefde het licht ziet en is geroepen lief te hebben om in het licht te blijven. Bewogen door het verlangen heel de werkelijkheid uitgaande van de liefde van God, geopenbaard in Jezus, te verlichten, trachtten de eerste christenen met diezelfde liefde lief te hebben en vonden in de Griekse wereld, in haar honger naar de waarheid, een geschikte *partner* voor de dialoog. De ontmoeting van de evangelische boodschap met het filosofische denken van de antieke wereld vormde voor het evangelie een beslissende stap om alle volkeren te bereiken en begunstigde een vruchtbare interactie tussen geloof en rede, die zich in de loop der eeuwen tot aan onze dagen heeft ontwikkeld. De zalige Johannes Paulus II heeft in zijn encycliek *Fides et ratio* laten zien hoe geloof en rede elkaar versterken.²⁷ Wanneer wij het volle licht van de liefde van Jezus vinden, ontdekken wij dat in elke liefde van ons een schijnsel van dat licht aanwezig was, en begrijpen wij wat haar uiteindelijke doel was. En tegelijkertijd helpt het feit dat onze liefde een licht met zich meedraagt, ons de weg van de liefde te zien naar de volheid van de totale gave van de Zoon van God voor ons. In deze cirkelbeweging verlicht het licht van het geloof al onze menselijke relaties die beleefd kunnen worden in eenheid met de liefde en de genegenheid van Christus.

33. In het leven van de heilige Augustinus vinden wij een veelbetekenend voorbeeld van deze weg waarop het zoeken van de rede met haar verlangen naar waarheid en duidelijkheid is ingepast in de horizon van het geloof, vanwaaruit zij een nieuw begrip heeft gekregen. Enerzijds aanvaardt hij de Griekse filosofie van het licht met haar aandringen op het zien. Zijn ontmoeting met het neoplatonisme heeft hem het voorbeeld van het licht doen kennen, dat van bovenaf neerdaalt om de dingen te verlichten en zo een symbool is van God. Op deze wijze heeft de heilige Augustinus de goddelijke transcendentie begrepen en ontdekt dat alle dingen in

²⁷ Cfl. Encycl. *Fides et ratio* (14 september 1998), 73: AAS (1999), 61-62.

zich een transparantie hebben, dat wil zeggen de goedheid van God, het Goede, konden weerspiegelen. Zo heeft hij zich van het manicheïsme bevrijd, waarin hij eerst leefde en dat hem ertoe deed neigen te denken dat het kwade en het goede voortdurende met elkaar streden, in elkaar overlopend en zich met elkaar vermengend, zonder duidelijke contouren. Begrijpen dat God licht is, heeft hem een nieuwe oriëntatie in het bestaan gegeven, het vermogen het kwaad te herkennen waaraan hij schuldig was, en zich op het goede te richten.

Anderzijds is in de concrete ervaring van de heilige Augustinus, die hij zelf vertelt in de *Belijdenissen*, het beslissend moment in zijn geloofsgang echter niet dat geweest van een zien van God buiten deze wereld, maar veeleer dat van luisteren, toen hij in de tuin een stem hoorde die hem zei: “Neem en lees”; hij nam de boekrol met de Brieven van de heilige Paulus en bleef stilstaan bij hoofdstuk dertien van de brief aan de Romeinen.²⁸ Zo verscheen de persoonlijke God van de Bijbel, die in staat is tot de mens te spreken, neer te dalen om met hem te leven en zijn weg in de geschiedenis te begeleiden en daarbij zich in de tijd van luisteren en antwoord te openbaren.

En deze ontmoeting met de God van het Woord heeft Augustinus echter niet ertoe gebracht het licht en het zien af te wijzen. Hij heeft beide perspectieven geïntegreerd, daarbij altijd geleid door de openbaring van de liefde van God in Jezus. En zo heeft hij een filosofie van het licht uitgewerkt, die in zich de aan het woord eigen wederkerigheid en ruimte opent voor de vrijheid van de blik op het licht. Evenals met het woord een vrij antwoord overeenkomt, zo vindt het licht als antwoord een beeld dat het weerspiegelt. De heilige Augustinus kan door luisteren en zien met elkaar te verbinden verwijzen naar het “woord dat straalt binnen in de mens”.²⁹ Op deze wijze wordt het licht om zo te zeggen het licht van een woord, omdat het licht is van een persoonlijk Gelaat, een licht dat door ons te verlichten ons roept en zich wil weerspiegelen in ons gelaat om van binnenuit te stralen. Het verlangen naar het zien van alles en niet alleen van de fragmenten van de geschiedenis blijft trouwens aanwezig en zal tot voltooiing komen op het einde, wanneer de mens, zoals de heilige van

28 Vgl. *Belijdenissen*, VIII, 12, 29: *PL* 32, 762.

29 *De Trinitate*, XV, 11, 20: *PL*, 42, 1071: “*verbum quod intus lucet*”.

Hippo zegt, “zal zien en liefhebben”.³⁰ En dit is het geval, niet omdat hij in staat zal zijn geheel het licht te bezitten, dat altijd onuitputtelijk zal zijn, maar omdat hij geheel zal binnengaan in het licht.

34. Het licht van de liefde, dat eigen is aan het geloof, kan de vragen van onze tijd over de waarheid verlichten. De waarheid wordt vandaag vaak teruggebracht tot de subjectieve authenticiteit van het individu, die alleen geldt voor het individuele leven. Een gemeenschappelijke waarheid boezemt ons vrees in, omdat wij haar vereenzelvigen met het onverzettelijke opleggen van vormen van totalitarisme. Als de waarheid echter de waarheid van de liefde is, als het de waarheid is die zich ontsluit in de persoonlijke ontmoeting met de Ander en de anderen, dan blijft zij gevrijwaard van de opsluiting in het individu en kan deel uitmaken van het algemeen welzijn. Daar het de waarheid van een liefde is, is het geen waarheid die met geweld wordt opgelegd, is het geen waarheid die het individu onderdrukt. Door uit liefde te worden geboren kan zij het hart bereiken, het persoonlijke middelpunt van ieder mens. Zo blijkt duidelijk dat het geloof niet onverzettelijk is, maar groeit in het samen leven dat de ander respecteert. De gelovige is niet aanmatigend; integendeel, de waarheid maakt hem nederig, omdat hij weet dat zij meer dan dat wij haar bezitten, ons omvat en ons bezit. Verre van ons te verharden doet de zekerheid van het geloof ons op weg gaan en maakt het getuigenis en de dialoog met allen mogelijk.

Anderzijds is het licht van het geloof, aangezien het verbonden is met de waarheid van de liefde, niet vreemd aan de materiële wereld, omdat men de liefde altijd beleeft in lichaam en ziel; het licht van het geloof is vlees geworden licht, dat voortkomt uit het van licht vervulde leven van Jezus. Het verlicht ook de materie, vertrouwt op zijn orde, weet dat daarin zich een steeds bredere weg van harmonie en begrip opent. De blik van de wetenschap ontvangt zo een weldaad van het geloof: dit nodigt de geleerde ertoe uit open te blijven staan voor de werkelijkheid, in al haar onuitputtelijke rijkdom. Het geloof wekt de kritische zin, aangezien het het onderzoek verhindert voldaan te zijn over zijn formuleringen en het helpt te begrijpen dat de natuur altijd groter is. Door uit te nodigen tot verwonde-

30 Vgl. *De civitate Dei*, XXII, 30, 5: *PL*, 41, 804.

ring ten overstaan van de schepping, verbreedt het geloof de horisonten van de rede om de wereld beter te verlichten die zich ontsluit voor de studie van de wetenschap.

Het geloof en het zoeken naar God

35. Het licht van het geloof in Jezus verlicht ook de weg van allen die God zoeken en levert de eigen bijdrage van het christendom in de dialoog met de volgelingen van de verschillende godsdiensten. De Brief aan de Hebreëen spreekt ons over het getuigenis van de rechtvaardigen die vóór het verbond met Abraham met geloof God al zochten. Van Henoch wordt gezegd dat “hij God had behaagd” (Heb. 11, 5), iets dat zonder geloof onmogelijk is, omdat wie “bij God wil komen, moet geloven dat Hij bestaat en dat Hij beloont allen die Hem zoeken” (Heb. 11, 6). Zo kunnen wij begrijpen dat de weg van de godsdienstige mens gaat via de belijdenis van een God die voor hem zorgt en die het niet onmogelijk is te vinden. Welke andere beloning zou God aan degenen die Hem zoeken, kunnen bieden dan zich laten ontmoeten? Nog eerder vinden wij de figuur van Abel, van wie ook het geloof wordt geprezen op grond waarvan God zijn gaven, het offer van de eerstgeborenen van zijn kudde, met welgevallen heeft aanvaard (vgl. Heb. 11, 4). De godsdienstige mens tracht de tekenen van God te herkennen in de dagelijkse ervaringen van zijn leven, in de cyclus van de seizoenen, in de vruchtbaarheid van de aarde en in heel de beweging van de kosmos. God is vervuld van licht en kan ook door hen worden gevonden die Hem met een oprecht hart zoeken.

Een beeld van dit zoeken zijn de Wijzen, aan wie door de ster tot aan Betlehem de weg werd gewezen (vgl. Mat. 2, 1-12). Voor hen heeft het licht van God zich vertoond als een tocht, als een ster die langs een weg van ontdekkingen leidt. De ster spreekt zo van het geduld van God met onze ogen, die moeten wennen aan zijn schittering. De godsdienstige mens is op weg en moet bereid zijn zich te laten leiden, buiten zichzelf te treden om de God te vinden, die altijd verrast. Dit respect van God voor de ogen van de mens laat ons zien dat, wanneer de mens tot Hem nadert, het menselijk

licht niet oplost in de lichtende onmetelijkheid van God, als was het een ster die wordt opgeslokt door de dageraad, maar stralender wordt naarmate het dichter bij het oorspronkelijke vuur komt, zoals een spiegel die de schittering weerkaatst. De christelijke belijdenis van Jezus, de enige heiland, bevestigt dat het licht van God in Hem is geconcentreerd, in zijn “van licht vervuld leven”, waarin de oorsprong en de voltooiing van de geschiedenis zich openbaart.³¹ Er is geen enkele menselijke ervaring, geen enkele route van de mens naar God die door dit licht niet kan worden opgenomen, verlicht en gezuiverd. Hoe meer de christen ondergaat in de open kring van het licht van Christus, des te meer is hij in staat de weg van iedere mens naar God te begrijpen en te begeleiden.

Daar het geloof de vorm aanneemt van een weg, betreft het ook het leven van de mensen die, ook al geloven zij niet, verlangen te geloven en niet ophouden te zoeken. In de mate waarin zij zich met een oprecht hart openstellen voor de liefde en met dat licht dat zij weten op te vangen, op weg gaan, bevinden zij zich al zonder het te weten op de weg naar het geloof. Zij trachten te handelen, alsof God reeds bestond, soms omdat zij zijn belang erkennen om in het gemeenschappelijk leven vaste oriëntatiepunten te vinden, of omdat zij het verlangen naar licht te midden van de duisternis ervaren, maar ook omdat zij, wanneer zij waarnemen hoe groots en mooi het leven is, voelen dat de aanwezigheid van God het nog grootser zou maken. De heilige Ireneüs van Lyon vertelt dat Abraham alvorens naar de stem van God te luisteren Hem al zocht “in het brandend verlangen van zijn hart” en “heel de wereld doortrok, zich afvragend waar God was”, totdat “God medelijden had met hem die, alleen, Hem zocht in stilte”.³² Wie op weg gaat om het goede te doen, nadert al tot God, wordt al ondersteund door zijn hulp, omdat het eigen is aan de dynamiek van het goddelijk licht onze ogen te verlichten, wanneer wij gaan naar de volheid van de liefde.

31 Vgl. Congregatie voor de Geloofsleer, verkl. *Dominus Iesus* (6 augustus 2000), 15: AAS 92 (2000), 756.

32 *Demonstratio apostolicae praedicationis*, 24: SC 406, 117.

Geloof en theologie

36. Daar het geloof een licht is, nodigt het ons uit dieper erin door te dringen, steeds meer de horizon te verkennen die oplicht, om dat wat wij beminnen beter te leren kennen. Uit dit verlangen komt de christelijke theologie voort. Het is daarom duidelijk dat de theologie zonder het geloof onmogelijk is en dat zij behoort tot de beweging zelf van het geloof, dat de zelfopenbaring van God, die haar hoogtepunt vindt in het mysterie van Christus, ten diepste tracht te begrijpen. De eerste consequentie is dat er in de theologie niet alleen een inspanning van de rede is om te onderzoeken en te kennen, zoals bij de experimentele wetenschappen. God kan men niet reduceren tot een object. Hij is het Subject dat zich doet kennen en zich openbaart in de relatie van persoon tot persoon. Het juiste geloof richt de rede erop zich te openen voor het licht dat van God komt, opdat zij, geleid door de liefde voor de waarheid, God ten diepste kan leren kennen. De grote middeleeuwse leraren en theologen hebben aangegeven dat de theologie, als wetenschap van het geloof, een deelname is aan de kennis die God van zichzelf heeft. De theologie is daarom niet alleen woord over God, maar vóór alles het aanvaarden van en zoeken naar een dieper begrip van het woord dat God tot ons richt, een woord dat God over zichzelf zegt, omdat het een eeuwige dialoog van gemeenschap is en de mens binnen deze dialoog toelaat”.³³ Daarom maakt van de theologie de nederigheid deel uit, die zich laat “aanraken” door God, haar grenzen kent ten opzichte van het Mysterie en ertoe wordt aangezet met de aan de rede eigen discipline de onpeilbare rijkdommen van dit Mysterie te verkennen.

De theologie deelt vervolgens de kerkelijke vorm van het geloof; haar licht is het licht van het gelovend subject dat de Kerk is. Dat houdt enerzijds in dat de theologie ten dienste staat van het geloof van de christenen, nederig begint met het geloven van allen, vooral van de eenvoudigsten, te bewaken en te verdiepen. Daar de theologie leeft van het geloof, dient zij bovendien het leergezag van de paus en de bisschoppen in gemeenschap met hem niet als iets extrinsieks, een begrenzing van haar vrijheid te

33 Vgl. Bonaventura, *Breviloquium*, *prol*: Opera Omnia, V, Quaracchi 1891, p. 201; *In I Sent., proem.*, q. 1, resp.: Opera Omnia I, Quaracchi 1891, p. 7; Thomas van Aquino, *S. Th.* I, q. 1.

beschouwen, maar integendeel als een van haar innerlijke, constitutieve elementen, aangezien het leergezag het contact met de oorspronkelijke bron waarborgt en dus de zekerheid biedt te putten uit het Woord van Jezus in zijn totaliteit.

Hoofdstuk drie

Ik geef u door wat ik heb gehoord

(vgl. I Kor. 15, 3)

De Kerk, moeder van ons geloof

37. Wie zich voor de liefde van God heeft opengesteld, heeft naar zijn stem geluisterd en heeft zijn licht ontvangen, hij mag deze gave niet voor zich houden. Daar het geloof luisteren en zien is, wordt het ook doorgegeven als woord en als licht. Wanneer hij tot de Corinthiërs spreekt, heeft de apostel juist deze twee beelden gebruikt. Enerzijds zegt hij: “Maar wij bezitten die geest van geloof waarvan de Schrift zegt: *Ik heb geloofd, daarom heb ik gesproken*. Ook wij geloven en daarom spreken wij” (2 Kor. 4, 13). Het ontvangen woord wordt antwoord, belijdenis en klinkt zo voor de anderen, en nodigt hen uit te geloven. Anderzijds verwijst Paulus ook naar het licht: “Ons allen is het gegeven met onverhuld gelaat de glorie van de Heer te aanschouwen en herschape te worden tot steeds heerlijker gelijkenis met Hem; zo werkt de Heer die Geest is” (2 Kor. 3, 18). Het is een licht dat van gelaat tot gelaat wordt weerspiegeld, zoals Mozes in zich de weerspiegeling droeg van de heerlijkheid van God na met Hem te hebben gesproken: “[God] ... is als een licht in onze harten opgegaan om de kennis te doen stralen van zijn heerlijkheid, die ligt over het gelaat van Christus” (2 Kor. 4, 6). Het licht van Christus straalt als in een spiegel op het gelaat van de christenen en verspreidt zich zo, zo komt het tot ons, opdat ook wij deel kunnen nemen aan dit zien en bij anderen zijn licht kunnen weerspiegelen, zoals in de paasliturgie het licht van de kaarsen de andere kaarsen

aansteekt. Het geloof wordt om zo te zeggen doorgegeven in de vorm van contact, van persoon tot persoon, als een vlam wordt het aan een andere vlam aangestoken. De christenen zaaien in hun armoede een zo vruchtbaar zaad dat het een boom wordt en in staat is de wereld met vruchten te vullen.

38. Het doorgeven van het geloof, dat straalt voor de mensen van alle plaatsen, loopt ook via de as van de tijd, van generatie tot generatie. Daar het geloof voortkomt uit een ontmoeting die plaatsvindt in de geschiedenis en onze gang in de tijd verlicht, moet het de eeuwen door worden doorgegeven. Door een ononderbroken keten van getuigenissen komt het gelaat van Christus tot ons. Hoe is dit mogelijk? Hoe kunnen wij er zeker van zijn dat wij al eeuwen lang putten uit de “ware Christus”? Als de mens een geïsoleerd individu zou zijn, als wij alleen maar van het individuele “ik” zouden willen uitgaan, dat in zich de zekerheid van zijn kennis wil vinden, dan zou deze zekerheid onmogelijk zijn. Ik kan uit mijzelf niet zien wat in een tijd die zover van mij verwijderd is, is gebeurd. Dit is echter niet de enige manier waarop de mens kent. De mens leeft altijd in een relatie. Hij komt van anderen, behoort anderen toe, zijn leven wordt ruimer in de ontmoeting met anderen. En ook de eigen kennis, de zelfkennis zelf, is van relationele aard en heeft verband met anderen die ons zijn voorgegaan: op de eerste plaats onze ouders, die ons het leven en de naam hebben gegeven. De taal zelf, de woorden waarmee wij ons leven en onze werkelijkheid interpreteren, komt tot ons door anderen, bewaard in de levende herinnering van anderen. Kennis van onszelf is alleen mogelijk, wanneer wij deel hebben aan een grotere herinnering. Zo gebeurt dat ook bij het geloof, dat de menselijke wijze van begrijpen tot volheid brengt. Het verleden van het geloof, de daad van liefde van Jezus die in de wereld een nieuw leven heeft voortgebracht, komt tot ons in de herinnering van anderen, van de getuigen, levend bewaard in het enige subject van herinnering dat de Kerk is. De Kerk is een Moeder die ons leert de taal van het geloof te spreken. De heilige Johannes heeft op dit aspect de nadruk gelegd in zijn evangelie door geloof en herinnering met elkaar te verbinden en beide in verband te brengen met het werken van de Heilige Geest, die, zoals Jezus zegt, “u alles

zal leren” (Joh. 14, 26). De Liefde die de Geest is en die in de Kerk woont, houdt alle tijden met elkaar verbonden en maakt ons tijdgenoten van Jezus door zo de leidsman van onze gang in het geloof te worden.

39. Het is onmogelijk alleen te geloven. Het geloof is niet alleen een individuele keuze die in het innerlijk leven van de gelovige plaatsvindt, het is geen geïsoleerde relatie tussen het “ik” van de gelovige en het goddelijke “Jij”, tussen een autonoom subject en God. Het stelt zich van nature open voor het “wij”, het komt altijd tot stand binnen de gemeenschap van de Kerk. De dialoogvorm van het *Credo*, die wordt gebruikt bij de doopliturgie, herinnert ons hieraan. Het geloven komt tot uitdrukking als een antwoord op een uitnodiging, op een woord waarnaar moet worden geluisterd en dat niet van mij uitgaat en zich daarom voegt in een dialoog, het kan niet een loutere belijdenis zijn die komt van een individu. Het is alleen mogelijk in de eerste persoon te antwoorden: “credo”, alleen omdat men tot een grote gemeenschap behoort, alleen omdat men ook zegt “wij geloven”. Deze opening naar het kerkelijke “wij” heeft plaats overeenkomstig de aan de liefde van God eigen opening, die niet alleen een relatie is tussen Vader en Zoon, tussen “ik” en “jij”, maar in de Geest ook in “wij” is, een gemeenschap van personen. Daarom is wie gelooft nooit alleen, en daarom neigt het geloof ertoe zich te verbreiden, anderen tot zijn vreugde uit te nodigen. Wie het geloof ontvangt, ontdekt dat de ruimte van zijn “ik” wijder wordt en in hem nieuwe relaties ontstaan die zijn leven verrijken. Tertullianus heeft dit doeltreffend uitgedrukt, wanneer hij over de catechumeen spreekt, die “na het bad van de wedergeboorte” in de huis van de Moeder wordt ontvangen om zijn handen uit te strekken en, opgenomen als in een nieuwe familie, samen met zijn broeders en zusters het Onze Vader te bidden.³⁴

De sacramenten en het doorgeven van het geloof

40. De Kerk geeft, zoals ieder gezin aan zijn kinderen, de inhoud van haar herinnering door. Hoe doet men dit, opdat niets verloren gaat en integendeel alles steeds meer wordt verdiept in de erfenis van het geloof? Door de

34 Vgl. *De Baptismo*, 20, 5: CCL, 1, 295.

apostolische traditie, die met de bijstand van de Heilige Geest in de Kerk wordt bewaard, hebben wij levend contact met de herinnering die aan de stichting ten grondslag ligt. En wat door de apostelen is doorgegeven, “omvat alles wat strekt tot de heilige levenswandel van het volk van God en zijn groei in het geloof. Zo bestendigt de Kerk in haar leer, leven en eredienst alles wat zijzelf is, alles wat zij gelooft en geeft dit door aan alle geslachten” - zoals het Tweede Vaticaans Concilie zegt.³⁵

Het geloof heeft immers behoefte aan een omgeving waarin men kan getuigen en meedelen en dat deze beantwoordt en evenredig is aan hetgeen het meedeelt. Om een puur leerstellige inhoud, een idee door te geven zou misschien een boek of het herhalen van een mondelinge boodschap voldoende zijn. Maar hetgeen men in de Kerk meedeelt, dat wat men in haar levende traditie doorgeeft, is het nieuwe licht dat ontstaat uit de ontmoeting met de levende God, een licht dat de persoon in de kern, in het hart raakt door zijn geest, zijn wil en zijn gevoel erbij te betrekken, hem open te stellen voor levende relaties in de gemeenschap met God en de anderen. Om deze volheid door te geven bestaat er een bijzonder middel, dat de hele persoon, lichaam en geest, innerlijk leven en relaties inzet. Dit middel zijn de sacramenten, die worden gevierd in de liturgie van de Kerk. Hierin deel men een vlees geworden herinnering mee, verbonden met de plaatsen en de tijden van het leven, in verband gebracht met alle zintuigen; hierbij wordt de persoon betrokken als lid van een levend subject in een context van gemeenschappelijke relaties. Daarom moet men, als het waar is dat de sacramenten de sacramenten van het geloof zijn,³⁶ ook zeggen dat het geloof een sacramentele structuur heeft. Het heropleving van het geloof gaat via heropleving van een nieuw sacramenteel gevoel voor het leven van de mens en het christelijk bestaan, doordat men laat zien hoe het zichtbare en materiële zich openen voor het mysterie van het eeuwige.

41. Het doorgeven van het geloof geschiedt op de eerste plaats door het doopsel. Het zou kunnen lijken dat het doopsel alleen maar een wijze is om de geloofsbelijdenis te symboliseren, een pedagogische handeling voor wie

35 Dogm. const. over de goddelijke openbaring *Dei Verbum*, 8.

36 Vgl. Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Const. over de liturgie *Sacrosanctum Concilium*, 59.

behoefte heeft aan beelden en gebaren, maar waar men eigenlijk van zou kunnen afzien. Een woord van de heilige Paulus naar aanleiding van het doopsel herinnert ons eraan dat dit niet zo is. Hij zegt dat “wij door de doop ... met Hem zijn begraven, opdat ook wij, zoals Christus door de macht van zijn Vader uit de doden is opgewekt, een nieuw leven zouden leiden” (Rom. 6, 4). In het doopsel worden wij een nieuw schepsel en aangenomen kinderen van God. De apostel zegt vervolgens dat de christen is toevertrouwd aan een “vorm van onderricht” (*typos didachés*), waaraan hij van harte gehoorzaamt (vgl. Rom. 6, 17). In het doopsel ontvangt de mens ook een leer om te belijden en een concrete vorm van leven die de betrokkenheid van zijn hele persoon vereist en hem op de weg zet naar het goede. Hij wordt overgebracht naar een nieuwe kring, toevertrouwd aan een nieuwe omgeving, een nieuwe wijze van gemeenschappelijk handelen, in de Kerk. Het doopsel herinnert ons zo eraan dat het geloof niet het werk is van een geïsoleerd individu, niet een daad is die de mens kan stellen door alleen op zijn eigen kracht te rekenen, maar ontvangen moet worden door binnen te treden in de kerkgemeenschap, die de gave van God doorgeeft: niemand doopt zichzelf, evenals niemand op zichzelf tot het bestaan wordt geboren. Wij zijn gedoopt.

42. Wat zijn de elementen van het doopsel die ons in deze nieuwe “vorm van onderricht” inleiden? Over de catechumeen roept men op de eerste plaats de naam van de Drie-eenheid aan: Vader, Zoon en Heilige Geest. Zo reikt men vanaf het begin een synthese aan van de weg van het geloof. De God die Abraham heeft geroepen en zijn God heeft willen heten; de God die zijn naam aan Mozes heeft geopenbaard; de God die door zijn Zoon aan ons te geven ons het mysterie van zijn Naam ten volle heeft geopenbaard, geeft aan de gedoopte een nieuwe identiteit van kind. Op deze wijze wordt de zin duidelijk van de handeling die wordt verricht bij het doopsel, de onderdompeling in het water: het water is tegelijkertijd symbool van de dood, dat ons uitnodigt de bekering van het “ik” door te maken met het oog op de opening ervan voor een groter “Ik”; maar het is ook een symbool van leven, van de schoot waarin wij opnieuw geboren worden door Christus te volgen in zijn nieuwe bestaan. Op deze wijze, door de indompeling

in het water, spreekt het doopsel ons van de vlees geworden structuur van het geloof. Het handelen van Christus raakt ons in onze persoonlijke werkelijkheid door ons radicaal te veranderen, ons aangenomen kinderen van God te maken, ons te laten delen in de goddelijke natuur; het wijzigt zo al onze relaties, onze concrete situatie in de wereld en in de kosmos door deze open te stellen voor zijn eigen leven in gemeenschap. Deze aan het doopsel eigen dynamiek van verandering helpt ons het belang van het catechumenaat te begrijpen, dat vandaag, ook in de samenlevingen met oude christelijke wortels, waarin een toenemend aantal volwassenen tot het sacrament van het doopsel nadert, een bijzonder belang heeft voor de nieuwe evangelisatie. Het is de weg van voorbereiding op het doopsel, tot de verandering van het hele bestaan van Christus.

Om het verband tussen doopsel en geloof te begrijpen kan het ons helpen te denken aan een tekst van de profeet Jesaja, die in de oude christelijke literatuur in verband is gebracht met het doopsel: “Zo iemand woont in den hoge, onaantastbaar is zijn vesting op de rotsen [...] van water is hij steeds verzekerd” (Jes. 33, 16).³⁷ De gedoopte, die was vrijgekocht uit het water van de dood, kon gaan staan op de “sterke rots”, omdat hij de stevigheid had gevonden waaraan hij zich kon toevertrouwen. Zo is het water van de dood veranderd in het water van het leven. De Griekse tekst beschrijft het als water dat *pistós* is, “trouw” water. Het water van het doopsel is trouw, omdat men zich daaraan kan toevertrouwen, omdat de stroom ervan toegang geeft tot de dynamiek van de liefde van Jezus, bron van zekerheid voor onze weg in het leven.

43. De structuur van het doopsel, zijn vorm als wedergeboorte, waarbij wij een nieuwe naam en een nieuw leven ontvangen, helpt ons de zin en het belang te begrijpen van de kinderdoop. Het kind is niet in staat tot een vrije daad om het geloof aan te nemen, het kan dat alleen nog niet belijden en juist daarom wordt het in zijn naam beleden door zijn ouders en peetouders. Het geloof wordt beleefd binnen de gemeenschap van de Kerk, het wordt gevoegd in een gemeenschappelijk “wij”. Zo kan het kind door anderen, door zijn ouders en peetouders, worden ondersteund en vervolgens worden opgenomen in hun geloof, dat het geloof van de Kerk is, gesymbo-

³⁷ Vgl. *Epistula Barnabae*, 11, 5: SC 172, 162.

liseerd door het licht dat de vader ontsteekt aan de kaars bij de doopliturgie. Deze structuur van het doopsel onderstreept het belang van de synergie tussen Kerk en gezin in het doorgeven van het geloof. De ouders zijn volgens een woord van de heilige Augustinus niet alleen geroepen de kinderen tot leven voort te brengen, maar hen ook naar God te brengen, opdat zij door het doopsel opnieuw worden geboren als kinderen van God, de gave van het geloof ontvangen.³⁸ Zo wordt hun samen met het leven de fundamentele richting van het bestaan en de zekerheid van een goede toekomst gegeven, een richting die in het sacrament van het vormsel met het zegel van de Heilige Geest verder zal worden versterkt.

44. De sacramentele natuur van het geloof vindt haar grootste uitdrukking in de eucharistie. Zij is het kostbaar voedsel van het geloof, de ontmoeting met Christus, die werkelijk aanwezig is met de hoogste daad van liefde, de gave van zichzelf, die leven voortbrengt. In de eucharistie vinden wij het kruispunt van de twee assen waarlangs het geloof zijn weg gaat. Enerzijds de as van de geschiedenis: de eucharistie is een daad van herinnering, tegenwoordigstelling van het mysterie, waarbij het verleden als gebeurtenis van dood en verrijzenis zijn vermogen laat zien open te stellen voor de toekomst, vooruit te lopen op de uiteindelijke volheid. De liturgie herinnert ons hieraan met haar *heden*, het “vandaag” van de heilsmysterieën. Anderzijds vindt men hier ook de as die van de zichtbare wereld naar het onzichtbare voert. In de eucharistie leren wij de diepte van de werkelijkheid te zien. Brood en wijn veranderen in het lichaam en bloed van Christus, die zich tegenwoordig stelt op zijn gang met Pasen naar de Vader: deze beweging voert ons met lichaam en ziel binnen in de beweging van heel de schepping naar haar volheid in God.

45. In de viering van de sacramenten geeft de Kerk in het bijzonder met de geloofsbelijdenis haar herinnering door. Hierin gaat het er niet zozeer om zijn instemming te betuigen met een geheel van abstracte waarheden. Integendeel, in de geloofsbelijdenis gaat heel het leven een weg op naar de volledige gemeenschap met de levende God. Wij kunnen zeggen dat in het

38 Vgl. *De nuptiis et concupiscentia*, I, 4, 5: PL 44, 413: “*Habent quippe intentionem generandi regenerandos, ut qui ex eis saeculi filii nascuntur in Dei filios renascantur*”.

Credo de gelovige wordt uitgenodigd binnen te treden in het mysterie dat hij belijdt, en zich te laten veranderen door hetgeen hij belijdt. Om de betekenis van deze uitspraak te begrijpen denken wij vóór alles aan de inhoud van het *Credo*. Deze heeft een trinitaire structuur: de Vader en de Zoon verenigen zich in de Geest van liefde. De gelovige bevestigt zo dat het middelpunt van het zijn, het diepste mysterie van alle dingen, de goddelijke gemeenschap is. Bovendien bevat het *Credo* ook een christologische belijdenis: men doorloopt opnieuw de mysteries van het leven van Jezus tot aan zijn dood, verrijzenis en hemelvaart, in afwachting van zijn uiteindelijke komt in heerlijkheid. Men zegt dus dat deze God van gemeenschap, uitwisseling van liefde tussen Vader en Zoon in de Geest in staat is de geschiedenis van de mens te omvatten, hem binnen te leiden in zijn dynamiek van gemeenschap, die haar oorsprong en uiteindelijke doel in de Vader heeft. Hij die het geloof belijdt, ziet zich betrokken bij de waarheid die hij belijdt. Hij kan niet in waarheid de woorden van het *Credo* uitspreken zonder hierdoor zelf veranderd te worden, zonder zich te voegen in de geschiedenis van liefde die hem omarmt, die zijn wezen verruimt door hem een deel te maken van een grote gemeenschap, van het laatste subject dat het *Credo* uitspreekt en dat de Kerk is. Alle waarheden die men gelooft, spreken over het mysterie van het nieuwe leven van het geloof als over een weg van gemeenschap met de levende God.

Geloof, gebed en de Tien Geboden

46. Twee andere elementen zijn wezenlijk bij het trouw doorgeven van de herinnering van de Kerk. Op de eerste plaats het gebed van de Heer, het Onze Vader. Hierin leert de christen de geestelijke ervaring zelf van Christus te delen en begint hij met de ogen van Christus te zien. Uitgaande van Hem die Licht uit Licht is, van de eniggeboren Zoon van de Vader leren ook wij God kennen en kunnen wij in anderen het verlangen opwekken tot Hem te naderen.

Bovendien is het verband tussen geloof en de Tien Geboden even belangrijk. Het geloof, zo hebben wij gezegd, verschijnt als een tocht, een weg die

wij moeten gaan, geopend door de ontmoeting met de levenden God. Daarom krijgen in het licht van het geloof, van het zich geheel toevertrouwen aan de God die redt, de Tien Geboden hun diepste waarheid, vervat in de woorden die de tien geboden inleiden: “Ik ben Jahwe uw God, die u heb weggeleid uit Egypte” (Ex. 20, 2). De Tien Geboden zijn geen geheel van negatieve voorschriften, maar van concrete aanwijzingen om uit de woestijn te komen van het “ik” dat op zichzelf is georiënteerd, in zichzelf opgesloten, en in dialoog met God te treden door zich te laten omarmen door zijn barmhartigheid om zijn barmhartigheid te brengen. Het geloof belijdt zo de liefde van God, oorsprong en steun van alles, het laat zich door deze liefde bewegen om op weg te gaan naar de volheid van de gemeenschap van God. De Tien Geboden verschijnen als de weg van de dankbaarheid, van het antwoord van liefde, dat mogelijk is, omdat wij in het geloof ons hebben opengesteld voor de veranderende liefde van God voor ons. En deze weg krijgt nieuw licht uit hetgeen Jezus leert in de Bergrede (vgl. Mat. 5-7).

Ik heb zo vier elementen aangeroerd die de schat van de herinnering die de Kerk doorgeeft, samenvatten: de geloofsbelijdenis, de viering van de sacramenten, de weg van de Tien Geboden, het gebed. Men heeft de catechese van de Kerk hieromheen opgezet, inclusief de *Catechismus van de Katholieke Kerk*, een fundamenteel instrument voor het uniforme handelen waarmee de Kerk de gehele geloofsinhoud meedeelt, “alles wat zichzelf is, alles wat zij gelooft”.³⁹

De eenheid en de totaliteit van het geloof

47. De eenheid van de Kerk is in tijd en ruimte verbonden met de eenheid van het geloof: “Één lichaam en één Geest [...] één geloof” (Ef. 4, 4-5). Het kan vandaag mogelijk lijken onder de mensen de eenheid te verwezenlijken in een gezamenlijke inzet, in het elkaar liefhebben, in het delen van eenzelfde lot, in een gemeenschappelijk doel. Maar het blijkt voor ons zeer moeilijk een eenheid te zien in dezelfde waarheid. Het lijkt ons dat een

39 Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Dogm. const. over de goddelijke openbaring *Dei Verbum*, 8.

dergelijke eenheid het tegengestelde is van de vrijheid van denken en de autonomie van het subject. De ervaring van de liefde zegt ons daarentegen dat het juist in de liefde mogelijk is een gemeenschappelijke zienswijze te hebben, dat wij daarin leren de werkelijkheid te zien met de ogen van de ander en dat dit ons niet verarmt, maar onze blik verrijkt. De ware liefde vereist naar de mate van de goddelijke liefde de waarheid en wordt hecht en diep in het gemeenschappelijk zien van de waarheid die Jezus Christus is. Dit is ook de vreugde van het geloof, de eenheid van zien in één lichaam en één geest. In deze zin kon Leo de Grote zeggen: “Als het geloof niet één is, is het geen geloof”.⁴⁰

Wat is het geheim van deze eenheid? Het geloof is op de eerste plaats “één” door de eenheid van de gekende en beleden God. Alle geloofsartikelen verwijzen naar Hem, zijn wegen om zijn wezen en handelen te kennen en bezitten daardoor een eenheid die iedere andere te boven gaat die wij met ons denken kunnen ontwerpen, zij bezitten een eenheid die ons verrijkt, omdat zij zich aan ons meedeelt en ons “één” maakt.

Het geloof is bovendien één, omdat het zich richt op de ene Heer, op het leven van Jezus, op zijn concrete geschiedenis, die Hij met ons deelt. De heilige Ireneüs van Lyon heeft dit tegen de gnostische kettters verhelderd. Zij verdedigden het bestaan van twee soorten geloof, een onbeschaafd geloof, het geloof van de eenvoudigen, onvolmaakt, omdat men bleef bij het niveau van het vlees van Christus en het aanschouwen van zijn mysteries, en een ander dieper en volmaakter soort geloof, het ware geloof dat was weggelegd voor een kleine kring van ingewijden die zich met het verstand verhief boven het vlees van Christus tot de mysteries van de onbekende goddelijkheid. Tegenover deze pretentie, die haar aantrekkingskracht en volgelingen ook in onze dagen blijft hebben, legt de heilige Ireneüs de nadruk erop dat het geloof één enig geloof is, omdat het altijd via het concrete punt van de menswording gaat, zonder ooit uit te gaan boven het vlees van Christus en zijn geschiedenis vanaf het ogenblik dat God zich daarin ten volle heeft willen openbaren. Daarom is er geen verschil in geloof tussen “hem die erin slaagt er langer over te spreken” en “hem die er weinig over spreekt”, tussen hem die een hoger

40 *In nativitate Domini sermo*, 4, 6: SC, 22, 110.

niveau en hem die een lager niveau heeft: de eerste kan het geloof niet groter maken en de tweede kan het niet kleiner maken.⁴¹

Ten slotte is het geloof één, omdat het wordt gedeeld door heel de Kerk, die één lichaam en één Geest is. In de gemeenschap van het ene subject, dat de Kerk is, krijgen wij een gemeenschappelijke blik. Bij het belijden van hetzelfde geloof steunen wij op dezelfde rots, worden wij veranderd door dezelfde Geest van liefde, stralen wij één licht uit en hebben wij één blik om door te dringen in de werkelijkheid.

48. Gegeven dat het geloof één enig geloof is, moet het in heel zijn zuiverheid en totaliteit worden beleden. Juist omdat alle geloofsartikelen in eenheid met elkaar zijn verbonden, is het ontkennen van een ervan, ook van die welke minder belangrijk zouden kunnen lijken, gelijk aan het beschadigen van het geheel. Ieder tijdperk kan geloofspunten vinden die gemakkelijker of moeilijker zijn te aanvaarden: daarom is het belangrijk ervoor te waken dat men het gehele geloofsgoed doorgeeft (vgl. 1 Tim. 6, 20) om op de juiste wijze alle aspecten van de geloofsbelijdenis te onderstrepen. Aangezien de eenheid van het geloof de eenheid van de Kerk is, is immers iets weglaten van het geloof iets weglaten van de waarheid van de gemeenschap. De Vaders hebben het geloof omschreven als een lichaam, het lichaam van de waarheid met verschillende ledematen naar analogie van het lichaam van Christus en zijn voortzetting in de Kerk.⁴² De totaliteit van het geloof is ook verbonden met het beeld van de Kerk als maagd, met haar trouw in de echtelijke liefde voor Christus: het geloof schaden betekent de gemeenschap met de Heer schaden.⁴³ De eenheid van het geloof is dus die van een levend organisme, zoals de zalige John Henry Newman goed heeft opgemerkt, toen hij bij de opsomming van de bekende kenmerken om de continuïteit van de leer in de tijd te onderscheiden het vermogen ervan noemde om in zich alles eigen te maken wat zij vindt in de verschillende omgevingen waar zij wordt verkondigd, in de verschil-

41 Vgl. Ireneü van Lyon, *Adversus haereses*, I, 10, 2: SC 264, 160.

42 Vgl. *ibid.*, II, 27, 1: SC 294, 264.

43 Vgl. de heilige Augustinus, *De sancta virginitate*, 48, 48: PL 40, 424-425: “*Servatur et in fide inviolata quaedam castitas virginalis, qua Ecclesia uni viro virgo casta cooptatur*”.

lende culturen die zij ontmoet,⁴⁴ waarbij zij alles zuivert en brengt tot de beste uitdrukking ervan. Het geloof toont zich zo universeel, katholiek, omdat het licht ervan groeit om heel de kosmos en heel de geschiedenis te verlichten.

49. Als dienst aan de eenheid van het geloof en het gehele overdragen ervan heeft de Heer aan de Kerk de gave gegeven van de apostolische opvolging. Door middel hiervan blijkt de continuïteit van de herinnering van de Kerk gewaarborgd en is het mogelijk met zekerheid te putten uit de pure bron waaruit het geloof voortkomt. De waarborg van de band met de oorsprong wordt dus gegeven door levende personen en dat beantwoordt aan het levende geloof dat de Kerk doorgeeft. Het steunt op de trouw van de getuigen die door de Heer zijn uitgekozen voor deze taak. Daarom spreekt het leergezag altijd in gehoorzaamheid aan het oorspronkelijke Woord, waarop het geloof zich baseert, en is het betrouwbaar, omdat het zich toevertrouwt aan het Woord, dat het aanhoort, bewaakt en uiteenzet.⁴⁵ In zijn afscheidsrede tot de oudsten van Efeze in Milete, opgetekend door de heilige Lucas in de Handelingen van de Apostelen, getuigt de heilige Paulus de opdracht te hebben voltooid die hem door de Heer was toevertrouwd om “God raadsbesluit in zijn volle omvang” (Hand. 20, 27) te verkondigen. Dankzij het leergezag van de Kerk kan deze wil in zijn totaliteit tot ons komen en daarmee de vreugde hem ten volle te volbrengen.

44 Vgl. *An Essay in the Development of Christian Doctrine*, Uniform Edition: Longmans, Green and Company, London, 1868-1881, 185-189.

45 Vgl. Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Dogm. const. over de goddelijke openbaring *Dei Verbum*, 10.

Hoofdstuk vier

God bereidt voor hen een stad

(vgl. Heb. 11, 16)

Het geloof en het algemeen welzijn

50. Bij het weergeven van de geschiedenis van de aartsvaders en de rechtvaardigen uit het Oude Testament benadrukt de Brief aan de Hebreëen een wezenlijk aspect van hun geloof. Het krijgt niet alleen gestalte als een tocht, maar ook als een opbouw, het voorbereiden van een plaats waar de mens samen met de anderen kan wonen. De eerste bouwer is Noach, die erin slaagt in de ark zijn gezin te redden (vgl. Heb. 11, 7). Vervolgens verschijnt Abraham, van wie men zegt dat hij door het geloof in tenten woonde, uitziende naar de stad met hechte fundamenten (vgl. Heb. 11, 9-10). Er komt dus in verband met het geloof een nieuwe betrouwbaarheid, een nieuwe stevigheid naar voren, die alleen God kan geven. Als de mens van geloof steunt op de God van Amen, op de trouwe God (vgl. Jes. 15, 16) en zichzelf zo sterk wordt, kunnen wij hieraan toevoegen dat de sterkte van het geloof ook verwijst naar de stad die God voor de mens aan het voorbereiden is. Het geloof openbaart hoe hecht de banden tussen mensen kunnen zijn, wanneer God zich te midden van hen tegenwoordig stelt. Het roept niet alleen een innerlijke sterkte op, een vaste overtuiging van de gelovige; het geloof verlicht ook de relaties tussen de mensen, omdat het uit de liefde voortkomt en de dynamiek van de liefde van God volgt. Een betrouwbare God geeft aan de mensen een betrouwbare stad.

51. Juist dankzij zijn verband met de liefde (vgl. Gal. 5, 6) stelt het geloof zich concreet ten dienste van gerechtigheid, recht en vrede. Het geloof komt voort uit de ontmoeting met de oorspronkelijke liefde van God, waarin de zin en de goedheid van ons leven naar voren komt; dit wordt verlicht in de mate waarin het treedt in de dynamiek die door deze liefde in gang wordt gezet, dat wil zeggen in zoverre het weg en praktisch wordt, gericht op de volheid van de liefde. Het licht van het geloof is in staat de rijkdom van de menselijke relaties, het vermogen ervan om zich te handhaven, betrouwbaar te zijn en het gemeenschappelijk leven te verrijken beter tot hun recht te laten komen. Het geloof verwijderd niet van de wereld en blijkt niet vreemd te zijn aan de concrete inzet van onze tijdgenoten. Zonder betrouwbare liefde zou niets de mensen werkelijk verenigd kunnen houden. De eenheid onder hen zou alleen maar denkbaar zijn als een eenheid die is gebaseerd op nut, op een samenstel van belangen, op angst, maar niet op de goedheid van het samen leven, niet op de vreugde die de eenvoudige aanwezigheid van de ander kan opwekken. Het geloof doet de structuur begrijpen van de menselijke relaties, omdat het het laatste fundament en de definitieve bestemming ervan in God, in zijn liefde begrijpt en zo de kunst van het opbouwen ervan verlicht door een dienst aan het algemeen welzijn te worden. Ja, het geloof is een goed voor allen, het is een gemeenschappelijk goed, zijn licht verlicht niet alleen het innerlijk van de Kerk, noch dient het alleen maar ertoe om een eeuwige stad in het hiernamaals te bouwen; het helpt ons onze samenlevingen op te bouwen, opdat zij op weg gaan naar een toekomst van hoop. De Brief aan de Hebreëen geeft een voorbeeld in dezen, wanneer hij onder de mensen van geloof Samuel en David noemt, voor wie het geloof het mogelijk maakte “gerechtigheid uit te oefenen” (Heb. 11, 33). De uitdrukking heeft hier betrekking op hun gerechtigheid in het bestuur, op de wijsheid die het volk vrede brengt (vg. 1 Sam. 12, 3-5; 2 Sam. 8, 15). De handen van het geloof verheffen zich naar de hemel, maar zij doen dit, terwijl zij in die liefde een stad bouwen die is gebouwd op relaties waarin de liefde van God het fundament is.

Het geloof en het gezin

52. Bij de weg van Abraham naar de toekomstige stad wijst de Brief aan de Hebreëen op de zegening die door de ouders aan hun kinderen wordt doorgegeven (vgl. Heb. 11, 20-21). De eerste omgeving waarin het geloof de stad van de mensen verlicht, bevindt zich in het gezin. Ik denk vóór alles aan de vaste verbintenis van man en vrouw in het huwelijk. Zij komt voort uit hun liefde, teken en aanwezigheid van de liefde van God, uit de erkenning en de aanvaarding van de goedheid van het seksuele verschil, waardoor de echtgenoten één vlees worden (vgl. Gen. 2, 24) en in staat zijn nieuw leven voort te brengen, een blijk van de goedheid van de Schepper, van zijn wijsheid en zijn plan van liefde. Man en vrouw kunnen, met deze liefde als fundament, elkaar wederzijdse trouw beloven met een gebaar dat heel het leven erbij betreft en aan zeer veel trekken van het geloof herinnert. Een liefde beloven die voor altijd is, is mogelijk, wanneer men een plan ontdekt dat groter is dan de eigen projecten, dat ons steunt en het ons mogelijk maakt de gehele toekomst te geven aan de beminde persoon. Het geloof helpt vervolgens het voortbrengen van kinderen in heel zijn diepte en rijkdom te begrijpen, omdat het hierin de scheppende liefde doet herkennen die ons het mysterie van een nieuwe persoon geeft en toevertrouwt. Zo is Sara door haar geloof moeder geworden, door op de trouw van God aan zijn belofte te rekenen (vgl. Heb. 11, 11).

53. In het gezin begeleidt het geloof alle leeftijden, te beginnen met de kinderjaren: de kinderen leren de liefde van hun ouders te vertrouwen. Daarom is het belangrijk dat de ouders gemeenschappelijke geloofspraktijken in het gezin beoefenen die de rijping van het geloof van de kinderen begeleiden. Vooral de jongeren, die een zo complexe, rijke en voor het geloof belangrijke leeftijd doormaken, moeten de nabijheid en de aandacht van het gezin en de kerkgemeenschap voelen op hun weg van groei in het geloof. Wij hebben allen gezien hoe op de Wereldjongerendagen de jongeren de vreugde van het geloof, de inzet om een steeds vaster en edelmoediger geloof te beleven laten zien. De jongeren hebben het verlangen naar een groots leven. De ontmoeting met Christus, het zich laten grijpen en

leiden door zijn liefde verbreedt de horizon van het bestaan, geeft het een vaste hoop, die niet teleurstelt. Het geloof is geen toevluchtsoord voor mensen zonder moed, maar de verbreding van het leven. Het doet een grootse roeping ontdekken, de roeping tot de liefde en garandeert dat deze liefde betrouwbaar is, dat het de moeite waard is zich aan hieraan over te geven, omdat het fundament ervan gelegen is in de trouw van God, die sterker is dan iedere broosheid van ons.

Een licht voor het leven in de maatschappij

54. Wanneer men het geloof in het gezin zich heeft eigen gemaakt en verdiept, wordt het een licht om alle maatschappelijke relaties te verlichten. Als ervaring van het vaderschap van God en de barmhartigheid van God verbreedt het zich tot een broederlijke weg. In de “moderniteit” heeft men getracht de universele broederschap onder de mensen op te bouwen door zich te baseren op hun gelijkheid. Langzamerhand hebben wij echter begrepen dat deze broederschap niet eraan slaagt te blijven bestaan, als zij beroofd wordt van de verwijzing naar een gemeenschappelijke Vader als laatste fundament ervan. Het is dus noodzakelijk terug te keren naar de ware wortel van de broederschap. De geschiedenis van het geloof is vanaf haar begin een geschiedenis van broederschap geweest, ook al is zij niet zonder conflicten. God roept Abraham om uit zijn land weg te gaan en belooft van hem één grote natie, een groot volk te maken, waarop de goddelijke zegen rust (Gen. 12, 1-3). In de loop van de heilsgeschiedenis ontdekt de mens dat God allen als broeders en zusters wil laten delen in de ene zegen, die zijn volheid vindt in Jezus, opdat allen één worden. De onuitputtelijk liefde van de Vader wordt ons in Jezus ook meegedeeld door de tegenwoordigheid van onze broeder en zuster. Het geloof leert ons te zien dat in iedere mens er een zegen is voor mij, dat het licht van het gelaat van God mij verlicht door het gelaat van mijn broeder en zuster. Hoeveel weldaden heeft de blik van het christelijk geloof de stad van de mensen voor hun gemeenschappelijk leven gebracht! Dankzij het geloof hebben wij de unieke waardigheid van de individuele persoon begrepen,

die in de antieke wereld niet zo duidelijk was. In de tweede eeuw verweet de heiden Celsus de christenen wat hem een illusie en een bedrog leek: denken dat God de wereld had geschapen voor de mens door hem aan de top van de hele kosmos te plaatsen. Hij vroeg zich dan ook af: “Waarom beweren dat [het gras] groeit voor de mensen en niet veeleer voor de wildste onder de redeloze dieren?”⁴⁶ “Als wij van boven uit de hemel naar de aarde kijken, wat voor verschil zouden dan onze bezigheden en die van de mieren en de bijen laten zien?”⁴⁷ In het middelpunt van het Bijbels geloof is er de liefde van God, zijn concrete zorg voor iedere persoon, zijn heilsplan dat heel de mensheid en heel de schepping omvat en zijn hoogtepunt bereikt in de menswording, dood en verrijzenis van Jezus Christus. Wanneer deze werkelijkheid wordt verduisterd, gaat het criterium ontbreken om te onderscheiden wat het leven van de mens kostbaar en uniek maakt. Hij verliest zijn plaats in het universum, hij verliest zich in de natuur door af te zien van de eigen morele verantwoordelijkheid of hij pretendeert een absolute scheidsrechter te zijn door zich een macht van onbegrensde manipulatie toe te kennen.

55. Door ons de liefde van God de Schepper te openbaren doet het geloof ons bovendien de natuur meer respecteren, hierin een door Hem geschreven grammatica en een verblijf erkennen, aan ons toevertrouwd om te koesteren en te behoeden; het helpt ons ontwikkelingsmodellen te vinden die zich niet baseren op nut en profijt, maar die de schepping beschouwen als een gave waaraan wij allen verschuldigd zijn; het leert ons de juiste vorming van bestuur te ontdekken door te erkennen dat gezag van God komt om ten dienste te staan van het algemeen welzijn. Het geloof bevestigt ook de mogelijkheid van de vergeving, die dikwijls tijd nodig heeft, moeite, geduld en inzet; vergeving die mogelijk is, als men ontdekt dat het goede altijd oorspronkelijker en sterker is dan het kwaad, dat het woord waarmee God ons leven bevestigt dieper gaat dan al onze ontkenningen. Ook van eenvoudig antropologisch standpunt bezien gaat eenheid overigens boven het conflict; wij moeten ons ook erom bekommeren het conflict niet uit de weg te gaan, maar het onder ogen te zien en dit moet ons ertoe

46 Origenes, *Contra Celsum*, in, 75: SC, 136, 372.

47 *Ibid.*, 85: SC, 136, 394.

brengen het op te lossen, het te overwinnen door het te veranderen in een schakel van een keten, in een ontwikkeling naar eenheid.

Wanneer het geloof minder wordt, is er het risico dat ook de fundamenteën van het leven minder worden, zoals de dichter T.S. Eliot waarschuwde: “Hebt u er misschien behoefte aan dat men u zegt dat zelfs de bescheiden successen / die het u mogelijk maken trots te zijn op een welopgevoede samenleving / moeilijk het geloof zullen overleven, waaraan zij hun betekenis te danken hebben?”.⁴⁸ Als wij het geloof in God uit onze steden weghalen, zal het vertrouwen onder ons verzwakken, zouden wij alleen maar verenigd blijven uit angst en zou de bestendigheid bedreigd worden. De Brief aan de Hebreeëën zegt: “God schaamt zich niet hun God genoemd te worden, want Hij heeft voor hen een stad gebouwd” (Heb. 11, 16). De uitdrukking “zich niet schamen” is verbonden met publieke erkenning. Men wil zeggen dat God met zijn concreet handelen zijn tegenwoordigheid onder ons, zijn verlangen de relaties onder de mensen hecht te maken openlijk bekend. Zullen wij ons misschien ervoor schamen God onze God te noemen? Zullen wij Hem niet als zodanig belijden in ons publieke leven, de grootsheid van het gemeenschappelijke leven dat Hij mogelijk maakt, niet voorhouden? Het geloof verlicht het maatschappelijk leven; het heeft een scheppend licht voor ieder nieuw ogenblik in de geschiedenis, omdat het alle gebeurtenissen in verband brengt met de oorsprong en de bestemming van alles in de Vader die ons liefheeft.

Een troostende kracht in het lijden

56. Wanneer de heilige Paulus aan de christenen van Corinthe schrijft over zijn ellende en lijden, brengt hij zijn geloof in verband met de prediking van het evangelie. Hij zegt immers dat in hem de passage uit het evangelie in vervulling gaat: “Ik heb geloofd, daarom heb ik gesproken” (2 Kor. 4, 13). De apostel verwijst naar een uitdrukking van psalm 116, waar de psalmist uitroept: “Ik bleef vertrouwen, al sprak ik: ‘Ik ben gebroken van smart’” (v. 10). Spreken over het geloof brengt vaak ook spreken over

48 “Cruses from *The Rock*” in: *The Collected Poems and Plays 1909-1950*, New York 1980, 106.

smartelijke beproevingen met zich mee, maar daarin ziet de heilige Paulus nu juist de meest overtuigende verkondiging van het evangelie, omdat in zwakheid en lijden de macht van God naar voren komt en wordt ontdekt, die onze zwakheid en ons lijden overstijgt. De apostel zelf bevindt zich in een toestand die op de dood lijkt, maar leven voor de christenen zal worden (vgl. 2 Kor. 4, 7-12). In het uur van de beproeving verlicht het geloof ons en juist in lijden en zwakheid wordt duidelijk hoe “wij niet onszelf verkondigen, maar Christus Jezus” (2 Kor. 4, 5). Hoofdstuk 11 van de Brief aan de Hebreeëen sluit af met een verwijzing naar hen die om het geloof hebben geleden (vgl. Heb. 11, 35-38), onder wie Mozes een bijzondere plaats inneemt, die de smaad van Christus op zich heeft genomen (vgl. v. 26). De christen weet dat het lijden niet kan worden geëlimineerd, maar een zin kan krijgen, een daad van liefde kan worden, een zich toevertrouwen aan de handen van God, die ons niet verlaat en op deze wijze kan het een fase in de groei van het geloof en de liefde zijn. Wanneer de christen de eenheid van Christus met de Vader, ook op het ogenblik van het grootste lijden op het kruis (vgl. Mat. 15, 34) beschouwt, leert hij deel te hebben aan de blik zelf van Jezus. Zelfs de dood blijkt te worden verlicht en kan worden beleefd als de laatste oproep van het geloof, het laatste “Trek weg uit uw land” (Gen. 12, 1), het Laatste “Kom”, door de Vader uitgesproken, aan wie wij ons toevertrouwen met het vertrouwen dat Hij ons ook in de definitieve stap sterk zal maken.

57. Het licht van het geloof doet ons niet het lijden van de wereld vergeten. Voor hoeveel mannen en vrouwen van geloof zijn zij die lijden middelaars van licht geweest! Zoals voor de heilige Franciscus van Assisi de melaatse, of voor de zalige Moeder Theres van Calcutta haar armen. Zij hebben het mysterie begrepen dat er in hen is. Door hen te naderen hebben zij zeker niet al hun lijden uitgewist, noch hebben zij elk kwaad kunnen verklaren. Het geloof is geen licht dat al onze duisternis verdrijft, maar een lamp die onze schreden in de nacht begeleidt, en dit is voldoende voor de weg. Aan de mens die lijdt, geeft God geen redenering die alles verklaart, maar Hij biedt hem zijn antwoord aan in de vorm van een tegenwoordigheid die begeleidt, van een geschiedenis van het goede die zich verenigt met iedere

geschiedenis van lijden, om daarin een doorgang van licht te openen. In Christus heeft God zelf met ons deze weg willen delen en ons zijn blik willen aanbieden om op deze weg het licht te zien. Christus is degene die door het verdragen van de pijn “de aanvoerder en de voltooiër van ons geloof” (Heb. 12, 2) is.

Het lijden herinnert ons eraan dat de dienst van het geloof aan het gemeenschappelijk welzijn altijd een dienst van hoop is, die vooruitkijkt, wetend dat onze samenleving alleen vanuit God, vanuit de toekomst die komt van de verrezen Jezus, hechte en duurzame fundamenten kan vinden. In deze zin is het geloof verbonden met de hoop, omdat, ook al wordt onze woning hier beneden neergehaald, er een eeuwige woning is die God inmiddels in Christus, in zijn lichaam heeft ingewijd (vgl. 2 Kor. 4,16-5,5). De dynamiek van geloof, hoop en liefde (vgl. 1 Tes. 1, 3; 1 Kor. 13, 13) doet ons zo de zorgen van alle mensen omarmen op onze tocht naar die stad “waarvan God de ontwerper en bouwer is” (Heb. 11, 10), omdat “de hoop niet wordt teleurgesteld” (Rom. 5, 5).

In eenheid met het geloof en de hoop richt de hoop ons op een zekere toekomst, die een ander perspectief biedt vergeleken bij het bedrieglijke aanbod van de afgoden van de wereld, maar die een nieuw elan en nieuwe kracht geeft aan het dagelijks leven. Laten wij ons niet laten beroven van de hoop, laten wij het niet toelaten dat zij wordt tenietgedaan met onmiddellijke oplossingen en voorstellen die ons blokkeren op onze weg, die de tijd “versplinteren” door hem in ruimte te veranderen. De tijd staat altijd hoger dan de ruimte. De ruimte doet de processen kristalliseren, de tijd richt daarentegen op de toekomst en zet ertoe aan met hoop op weg te gaan.

Zalig zij die geloofd heeft

(Luc. 1, 45)

58. In de parabel van de zaaier haalt de heilige Lucas deze woorden aan waarmee Jezus de betekenis uitlegt van de “goede grond”. “Het zijn zij die het woord dat zij hoorden, in een goed en edel hart bewaren en vrucht voortbrengen door hun standvastigheid” (Luc. 8, 15). In de context van het evangelie van Lucas vormt het vermelden van een goed en edel hart met verwijzing naar het Woord waarnaar wordt geluisterd en dat wordt bewaard, een impliciet beeld van het geloof van de Maagd Maria. Dezelfde evangelist spreekt ons van de herinnering van Maria, van hoe zij alles wat zij hoorde en zag in haar hart bewaarde, opdat het Woord vrucht droeg in haar leven. De Moeder van de Heer is een volmaakte icoon van het geloof, zoals de heilige Elisabet zal zeggen: “Zalig zij die geloofd heeft” (Luc. 1, 45).

In Maria, Dochter van Sion, komt tot vervulling de lange geloofsgeschiedenis van het Oude Testament, waar wordt verteld over zoveel trouwe vrouwen, te beginnen bij Sara, vrouwen die naast de aartsvaders de plaats waren waar de belofte van de Heer werd vervuld en het nieuwe leven ontspong. In de volheid van de tijden heeft het Woord van God zich tot Maria gericht en zij heeft het met heel haar wezen ontvangen in haar hart, opdat het vlees werd in haar en werd geboren als licht voor de mensen. De heilige Justinus Martelaar heeft in zijn *Dialog met Trypho* een mooie uitdrukking waarin hij zegt dat Maria in het aanvaarden van de boodschap van de engel “geloof en vreugde” heeft ontvangen.⁴⁹ In de Moeder van Jezus is het geloof immers rijk aan vruchten gebleken en wanneer ons geestelijk leven vrucht draagt, dan worden wij van vreugde vervuld, wat het duidelijkste teken is van de grootsheid van het geloof. In haar leven heeft Maria de

49 Vgl. *Dialogus cum Tryphone Iudaeo*, 100, 5: PG 6, 710.

50 Vgl. Tweede Vaticaans Oecumenisch Concilie, Dogm. const. over de Kerk *Lumen gentium*, 58.

pelgrimstocht in de navolging van haar Zoon volbracht.⁵⁰ Zo wordt in Maria de weg van geloof van het Oude Testament opgenomen in het navolgen van Christus en laat deze zich door Hem veranderen door de blik aan te nemen die eigen is aan de mens geworden Zoon van God.

59. Wij kunnen zeggen dat in de heilige Maagd Maria datgene wordt verwezenlijkt waarop ik in het voorafgaande de nadruk heb gelegd, dat wil zeggen dat de gelovige geheel betrokken wordt bij zijn geloofsbelijdenis. Maria is door haar band met Jezus nauw verbonden met wat wij geloven. In de maagdelijke ontvangenis van Maria hebben wij een duidelijk teken van het goddelijk zoonschap van Christus. De eeuwige oorsprong van Christus is in de Vader, Hij is de Zoon in totale en unieke zin; en daardoor wordt Hij in de tijd geboren zonder de tussenkomst van een mens. Door Zoon te zijn kan Jezus aan de wereld een nieuw begin en een nieuw licht brengen, de volheid van de trouwe liefde van God, die zich aan de mensen overgeeft. Anderzijds heeft het ware moederschap van Maria voor de Zoon van God een ware menselijke geschiedenis gewaarborgd, een waar vlees waarin Hij op het kruis zal sterven en uit de doden zal verrijzen. Maria zal Hem begeleiden tot aan het kruis (vgl. Joh. 19, 25), vanwaar haar moederschap zich zal uitstrekken tot iedere leerling van haar Zoon (vgl. Joh. 19, 26-27). Zij zal na de verrijzenis en de hemelvaart van Jezus ook aanwezig zijn in het cenakel om met de apostelen de gave van de Heilige Geest af te smeken (vgl. Hand. 1, 14). De beweging van liefde tussen de Vader en de Zoon heeft onze geschiedenis doorlopen; Christus trekt ons naar zich toe om ons te kunnen redden (vgl. Joh. 12, 32). In het middelpunt van het geloof staat de belijdenis van Jezus, Zoon van God, geboren uit een vrouw, die ons door de gave van de Heilige Geest, binnenleidt in het aangenomen kindschap (vgl. Gal. 4, 4-6).

60. Wij richten ons in gebed tot Maria, moeder van de Kerk en moeder van ons geloof.

Help, Maria, ons geloof!

Open onze oren voor het Woord, opdat wij Gods stem en zijn roepen herkennen.

Wek in ons het verlangen zijn schreden te volgen, door uit ons land weg te gaan en zijn belofte te aanvaarden.

Help ons om ons te laten raken door zijn liefde, opdat wij Hem kunnen aanraken met het geloof.

Help ons ons ten volle toe te vertrouwen aan Hem, in zijn liefde te geloven, vooral in ogenblikken van nood en kruis, wanneer ons geloof wordt geroepen

om te rijpen.

Zaai in ons geloof de vreugde van de Verrezenen.

Herinner ons eraan dat wie geloof, nooit alleen is.

Leer ons met de ogen van Christus te zien,

opdat Hij licht op onze weg is. En moge dit licht van het geloof in ons steeds groeien, opdat

die dag zonder ondergang komt, die

Christus zelf is, uw Zoon, onze Heer!

Gegeven te Rome, bij Sint Pieter, 29 juni, hoogfeest van de heilige apostelen Petrus en Paulus, van het jaar 2013, het eerste van mijn pontificaat.

Franciscus

